

Romano Atmo

6 2017
(72)

ISSN 1896-4427

Posiedzenie Parlamentu IRU

Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej

8

Zadanie współfinansowane ze środków Powiatu Szczecineckiego

34

45

Redakcja Romano Atmo nie odpowiada za opinie czytelników wyrażone w listach, opowieściach, wywiadach, etc. Artykuły, teksty i opinie zamieszczone w Romano Atmo nie są opiniami redakcji. Pismo nie odpowiada za treść artykułów i nie utożsamia się ze wszystkimi poglądami politycznymi prezentowanymi w magazynie.

Fot. na okładce przedniej i tylnej:
Stevo Kuzhiov

- 4 Uczą się jak uczyć
- 8 Syklon syr te syklakireł
- 11 Prostowanie romskich ścieżek
- 14 Pe łaćho drom
- 16 Straightening of Roma paths
- 18 Podsumowanie warsztatów o tematyce romskiej
- 22 Pheniben so sas pro warsztati pało Roma
- 26 Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu
- 28 Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmo
- 30 Pałe przegeja berś...
- 32 Pamiętajmy o Porajmos
- 34 Te rypyras pał Porajmos
- 36 Mój kolega Rom? Czy to możliwe?
- 39 Gadźio Romeja kolegiengie? Ći oda hin možliwo?
- 42 Wakacyjnych przygód i atrakcji ciąg dalszy
- 45 Wakacyjna atrakcji ćhavorenge
- 48 Pracowity rok 2017 w Związku Romów Polskich
- 50 Bucitko berś dre Romano Związko Szczecinkostyr

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny
Roman Chojnacki

Redaktor techniczny
Damian Puszczykowski

Asystent redaktora
Ryszard Bańka

Współpracownicy

Mateusz
Babicki

Andrzej
Sochaj

Justyna
Matkowska

Andrzej
Łuczak

Kamila
Zarębska

ADRES REDAKCJI:

ul. Wyszyńskiego 32, 78-400 Szczecinek
tel. 94 37 250 98, faks 94 37 250 96
zrp.romanoatmo@wp.pl, www.romowie.com
Skład: Damian Puszczykowski
Nakład: 500 egz.

Słowo od redaktora naczelnego

*Witam wszystkich
Czytelników
Romano Atmo*

Ten rok mamy prawie za sobą i przed Wami, drodzy Czytelnicy, 6 numer naszej gazety. Jak zawsze zapraszam do zapoznania się z jej treścią. Każdy znajdzie coś dla siebie i to, co go zainteresuje. W naszym czasopiśmie są artykuły podsumowujące naszą roczną działalność ale również artykuły o najstarszej romskiej organizacji International Romani Union i jej działalności. Praca IRU na rzecz Romów na arenie międzynarodowej jest jak najbardziej potrzebna i na czasie, ponieważ sytuacja Romów jest nie zbyt dobra, a dzięki IRU i Romowie zaczynają to bardziej dostrzegać. W numerze opisujemy też projekt realizowany przez Gerarda Lindera dla asystentów edukacji romskiej. Są również wiadomości i jak zwykle niektóre artykuły tłumaczone są na język romski.

Ponieważ zbliżają się święta Bożego Narodzenia i Nowy Rok 2018 zbliża się wielkimi krokami, chciałbym skorzystać z okazji i złożyć serdeczne życzenia dla naszych Czytelników. Każdy ma inne marzenia i oczekiwania ale wszyscy pragniemy szczęścia, chociaż każdy szczęście postrzega inaczej, więc życzę spełnienia marzeń i co najważniejsze dużo, dużo zdrowia, a szczęście samo zapuka do drzwi.

*Zapraszam do Romano Atmo
Roman Chojnacki*

Bare berša dzipen i sastypen sare łatsie manuszenge

Da berś syges znaćcia i 6 numero Romano Atmo wydym i zamangav tumen kaj te den łes apre, bo na pewno soś tumen zainteresynęła. Jame starynas pes kaj jamary gazeta romani te javeł miśto odlini i ke Roma i ke Gadzie – i dava pes menge udeł, bo dakicy berś już vydas i narypyrav kaj kon hyrja te rakireł pał łatyr. Dre dava numero sy informacja pał organizacja IRU i miśto by javjaby kaj butyr manusza te dzinen so pes kereł pe sveto. Sy artykuło pał asystentendyr pał edukacja i daj jamaro pszał Gerard Linder sykadzia łatsi buty i parykirav łeske pał dava.

Romałe Święty naddzian i Nevo Berś, každo mendyr soś peske plani neł i dumineł so veła i so jandęła menge da Nevo Berś. Paćav kaj Devłoro dykheła pe mendyr sarendyr i na omekheła men i sykaveła ciaciuno drom manuszenge sałe dzian hyrje dromesa i bistyren Devłestyr i manuszendyr. But bah i sastypen sarengę kon dział ciaciune dromesa.

*Devłesa,
Roman Chojnacki
Romanes Osiu*

Uczą się jak uczyć

Pomagają romskim uczniom w szkołach w realizacji obowiązków szkolnych. Informują rodziców uczniów o przebiegu nauki, kontrolują frekwencję uczniów romskich na zajęciach, sprawdzają postępy w nauce. To asystenci edukacji romskiej.

Pierwi asystenci edukacji romskiej pojawili się w małopolskich szkołach w ramach pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej na lata 2001-2003. W 2004 roku zawód asystenta edukacji romskiej został oficjalnie wpisany na listę zawodów w grupie: pracownicy opieki osobistej i pokrewni. Asystenci romscy to z założenia osoby mające autorytet w lokalnym środowisku romskim, obdarzone zaufaniem i szacunkiem. Od 2006 roku

zatrudnianie asystentów finansowane jest ze zwiększonej subwencji oświatowej. W praktyce asystentki i asystenci romscy to osoby wyłonione przez lokalne środowiska romskie, znające dobrze uczniów, ich szkolne i domowe problemy, niebojące się wyzwania i ewentualnej presji ze strony samych Romów, a także rozumiejące potrzebę edukacji. Są tak samo ważni jak nauczyciele poszczególnych przedmiotów, a może nawet ważniejsi, bo pracują z uczniami wywodzącymi się z dość hermetycznie zamkniętego środowiska o odmiennej

kulturze i tradycji niż środowisko większościowe. Dlatego też stale muszą się dokształcać, by jak najwięcej wiedzieć na temat swojego środowiska, a także zgłębiać wiedzę na tematy ogólne.

Komenda Wojewódzka Policji w Krakowie
 Jednostka: Paweł Kuchta
 Funkcja: Komendant Powiatowego Oddziału Policji w Krakowie 26, Oddział Prewencji

Szkolenia:
 Dwa specjalistyczne kursy:
 Prawa policyjne w zarządzaniu Policją – kurs dla wyższej kadry zarządzającej.
 Zwalczanie przestępstw na tle nienawiści dla funkcjonariuszy organów ochrony porządku publicznego – kurs dla funkcjonariuszy oraz kadry zarządzającej.
 Rządowy Program Na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce, w szczególności określonej jako Bezpieczeństwo, przeciwdziałanie przestępstwom popełnianym na tle etnicznym. Cele Programu...

4. Szkoła Asystentów Edukacji Romskiej i Nauczycieli Wspomagających
 22-24 września 2017 r.

Ogólnopolskie Szkolenie Asystentów Edukacji Romskiej i Nauczycieli Wspomagających
 22-24.09.2017 r. w Rykach k/Andrychowa

Organizator: Stowarzyszenie Romów Jamaro

I dlatego Małopolskie Stowarzyszenie Romów Jamaro zorganizowało szkolenie asystentów edukacji romskiej i nauczycieli wspomagających.

Nauczyciele wspomagający edukację romską – znający metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo – poświęcają szczególną uwagę dzieciom romskim, traktując je, na wczesnym poziomie edukacji, jako dzieci obcojęzyczne i dwukulturowe. Zadaniem nauczyciela jest bieżący nadzór nad postępami dzieci w nauce, prowadzenie zajęć wyrównawczych, pomoc w odrabianiu lekcji, stały kontakt z rodziną. Mogłoby się wydawać, że obowiązki nauczyciela wspomagającego i asystenta edukacji romskiej pokrywają się. Tak nie jest. Każdy z nich realizuje swoje obowiązki na innej płaszczyźnie. Asystent pracuje w kręgu kultury romskiej, a nauczyciel działa na płaszczyźnie neutralnej z uwzględnieniem odmienności kulturowych. Niskie wykształcenie Romów wiąże się nie tylko

z odmiennością ich kultury, ale także z programem nauczania w polskich szkołach. Polska nie jest krajem jednorodnym etnicznie, a mimo to, odmienności kulturowe i religijne nie mają odzwierciedlenia w szkolnych programach nauczania. Nadal w programach szkolnych brakuje rozwiązań systemowych, w których znalazłoby się miejsce na omówienie różnorodności kulturowej, etnicznej, religijnej, czy też zagadnienia antydyskryminacyjne. Nauczyciele nie są odpowiednio przygotowani do pracy z przedstawicielami mniejszości. Dlatego tak ważne jest ich edukowanie czy to w ciągu roku szkolnego, czy też podczas wakacji, bo sami – nawet mimo najszczerzych chęci – nie rozwiążą tego problemu. I tu z pomocą przychodzi organizacja pozarządowa takie jak Małopolskie Stowarzyszenie Romów Jamaro, czy też Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku czy Stowarzyszenie Romów w Polsce w Oświęcimiu. Jedynym hamulcem

w realizacji tego zadania są problemy finansowe, bo organizacje uzależnione są od dotacji otrzymywanych ze źródeł zewnętrznych, a te nie zawsze chętnie otwierają swoje kasy. Małopolskie Stowarzyszenie Romów Jamaro znalazło klucz do sejfu i w dniach 22-24 września zorganizowało Ogólnopolskie Szkolenie Asystentów Edukacji Romskiej i Nauczycieli Wspomagających. Warsztaty przeprowadzono w jednym z hoteli w Rykach k/Andrychowa.

– Byłem jednym z wykładawców – mówi Roman Chojnacki, prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. – Dziękuję Gerardowi Linderowi, prezesowi Małopolskiego Stowarzyszenia Romów Jamaro, za zorganizowanie szkolenia. Tu koniecznie trzeba dodać, że Gerard Linder to znana postać na świecie. To pierwszy Rom na świecie, który zdobył tytuł Mistrza Świata w kickboxingu i jest również znanym zawodnikiem MMA. Jego sportowy pseudonim to Black Dragon. Gerard

Linder aktywnie działa na forum International Romani Union, jest wiceprezydentem, a mimo to znajduje czas na wspieranie i organizowanie lokalnych inicjatyw. To tak na marginesie. A wracając do szkolenia to uważam je za bardzo ważne i potrzebne. Wiadomo przecież nie od dziś, że przyszłością naszego narodu są wyedukowani młodzi ludzie. To oni będą kształtować nasze przyszłe być albo nie być, od nich będzie zależało, czy nadal będziemy żyć w kręgu negatywnych stereotypów, czy przyszła rzeczywistość będzie dla nas łaskawsza. Bo średniego i starszego pokolenia już nic nie zmienia, a ich można i trzeba odpowiednio kształtować. A to z kolei zależy od tego, w jaki sposób i w jakim zakresie nasza młodzież zostanie wyedukowana, a co dalej za tym idzie, jak znajdzie się w otaczającym ją świecie. Jeszcze dziś dość po-

wszechnymi są przypadki, gdy dzieci romskie podczas lekcji nie rozumieją polskich słów. Nie do każdego dociera fakt, że one są dwujęzyczne, że ich pierwszym językiem jest język romski. I w języku romskim porozumiewają się w domu. Język polski jest dla nich tym, czym dla nie-Roma jest każdy język obcy. Można się go nauczyć, ale zawsze jakieś braki będą. To pierwsza, ale nie jedyna trudność w edukacji dzieci romskich. I tu jest zadanie dla nauczyciela wspomagającego: on musi wychwycić takie przypadki i dokładnie jeszcze raz wytłumaczyć dziecku romskiemu niezrozumiałe wcześniej kwestie. Podczas takich szkoleń zwracamy uwagę nauczycieli wspomagających i asystentów edukacji romskiej na te sprawy. Jestem także bardzo zadowolony z tego, że jednym z wykładowców był Zoran Dimov, prezydent International Roma-

ni Union. Uczestnicy szkolenia z pierwszej ręki mieli informacje o historii i działalności tej największej, światowej romskiej organizacji. Również pozostali wykładowcy znakomicie wypełnili swoje zadanie.

Tematyka szkoleń była różna, ale wykładowcy to znawcy realizowanych tematów. Andrzej Łuczak, doktorant Uniwersytetu Zielonogórskiego w swoim wystąpieniu mówił o historii w kształtowaniu romskiej tożsamości. Prelegent przedstawił przeszłość i teraźniejszość.

Roman Chojnacki, członek Komisji Wspólnej Rządu Mniejszości Narodowych i Etnicznych starał się pokazać jaka jest przyszłość młodzieży romskiej w Polsce i jak w kształtowaniu tej przyszłości przeszkadzają stereotypy.

Jednym z wykładowców był Paweł Karnas, pełnomocnik Komendy Wojewódzkiej Policji w Krakowie ds. ochrony praw człowieka. Prelegent szczególnie nacisk położył na kwestie dotyczące dyskryminacji na tle etnicznym.

Zoran Dimov, prezydent International Romani Union (Międzynarodowa Unia Romów) przedstawił jak kształtowała się ta organizacja począwszy

” W 2004 roku zawód asystenta edukacji romskiej został oficjalnie wpisany na listę zawodów w grupie: pracownicy opieki osobistej i pokrewni.

„ Jeszcze dziś dość powszechnymi są przypadki, gdy dzieci romskie podczas lekcji nie rozumieją polskich słów. Nie do każdego dociera fakt, że one są dwujęzyczne, że ich pierwszym językiem jest język romski. I w języku romskim porozumiewają się w domu. Język polski jest dla nich tym, czym dla nie-Roma jest każdy język obcy.

od pamiętnego spotkania 8 kwietnia 1971 roku romskich przedstawicieli 25 krajów w Orpington pod Londynem, kiedy to powołano do życia tę organizację, poprzez IV Kongres w 1990 roku w Jadwisinie k/Serocka, na którym ustanowiono dzień 8 kwietnia Międzynarodowym Dniem Romów aż po dzień dzisiejszy. Prelegent w kilku słowach przedstawił też plany na przyszłość.

Sposoby wspierania instytucjonalnego uczniów pochodzenia romskiego w kontekście podtrzymywania tożsamości etnicznej starała się przedstawić Justyna Matkowska. Prelegentka – tak na marginesie znakomita wokalistka romskiej grupy Siostry Matkowskie – na co dzień jest pełnomocnikiem wojewody dolnośląskiego ds. mniejszości narodowych i etnicznych i z tymi problemami często się styka.

Z kolei dr Jacek Bylica z Zakładu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego realizował temat: Ewaluacja uczestnicząca Strategii działań

Gminy Andrychów na rzecz społeczności romskiej w latach 2004-2009. Komentacje współczesne. Dr Jacek Bylica zrealizował trzy programy badawcze dotyczące Romów i jest jednym z krakowskich naukowców stale zajmujących się tą problematyką.

Ostatnim wykładowcą był dr Gerard Gierliński, paleontolog z Państwowego Instytutu Geologicznego. Dr Gerard Gierliński jest niestrudzonym tropicielem dinozaurów. Z uporem godnym Roma (którym jest) przemierza Polskę wzdłuż i wszerz w poszukiwaniu śladów tych prehistorycznych bestii. To on w 2005 roku odkrył we wsi Potok ślady dinozaurów kaczodziobego i mięsożernego. Znaleźiska te dały początek Środkowoeuropejskiego Dinoparku w Guciowie. Nie tylko Polska jest terenem badań romskiego paleontologa. W 2002 roku odkrył na Krecie najwcześniejsze ślady praludzi sprzed prawie 6 mln lat. Jego odkrycie zburzyło dotychczasową wiedzę na temat miejsca, w którym po raz pierwszy pojawił się

człowiek. Otóż ten romski naukowiec ustalił, że to właśnie na Krecie prawie 6 mln lat temu pojawił się pracźwiek, a nie jak wcześniej sądzono, że miało to miejsce około 4,5 mln lat temu na terenie dzisiejszej Etiopii. Już te fakty były niezmiernie ciekawe, a to, że do ich odkrycia przyczynił się Rom, świadczy o tym, że staranna edukacja może przynieść doskonałe efekty. Trzeba tylko chcieć. Romowie bardzo chcą, czego dowodem są organizowane szkolenia.

Zauważono, że w obszarze edukacji Romów już widać pierwsze jaskółki. To może jeszcze nie wiosna, ale wiosnę już widać. Działalność asystentów romskich oraz nauczycieli wspomagających w szkołach z pewnością się do tego przyczyniła. I dlatego takie szkolenia, jak te zorganizowane w Rzykach k/Andrychowa wspierają ich, bo stwarzają możliwości podnoszenia kompetencji, a także nabycia nowych umiejętności.

Ryszard Bańka

Fot. Gerard Linder

Syklon syr te syklakireť

Pomoginen romane čhavorengre te syklakireť pes dre szkoľa. Informinen pe biežočo ťengre daden syr jone syklon, syr diať čhavorengre dre szkoľa. Kontrolinen czy čhavore phiren ke szkoľa, rakhen czy isy ťen postępy dre syklakiryben. Dava saro keren asystenty pať edukacija romani.

Jekhta asystenty pať edukacija romani isy vligirde dre maľopolska szkoły syr isy adoj kerdo pilotažoovo programo ržadovo pať pomoc Romenge pe bersia 2001-2003. Dre 2004 bersť zavodo asystento pať edukacija romani čhija oficjalnie za-

kwalifikowano ke zawody dre grupa: bucitka pať opieka i podypen. Asystenty pať edukacija romani isy Roma, ke save isy baro zaufanio maškre štetytke Romendyr. Bersiestyr 2006 asystenty keret buty dre szkoły pať finansovanio ošwiatowe subwencyatyr. Dre praktyka vydýčoť dava adzia kaj asystenty isy manusia vykendyne peľde štetytke Romendyr, kaj dova jone te keren da

funkcja. Isy dava manusia save dzinen mišto čhavoren kaj phiren ke szkoľa, ťengre problemy dzipnyťka i dre syklakiryben. Manusia kaj isy asystenty dzinen savi bary buty isy pe ťendyr, na daren dotestyr save diaťani musinen te keret pe ľachiben čhavorengre, save moginen pes te na udeľ jekhe rygatyř szkoľake, a vavire dadenge. Mišto dzinen savi wažno isy edukacija čhavoren-

ge, syr potrzebno isy syklakiryben neve pokolenioske dre romani nacija. Romane asystenty isy adzia samo ważna syr syklakirde dre vavir čhane przedmioty, a może nawet i ważnedyr, pełde dova kaj syklakiryben romane čhavoren najevkar isy but pharo, pełde vavir kultura, obyczaji i poddziapen ke edukacja. Pełde dava saro asystenty musinen stale pes te dosyklakireł, kaj ceło ciro te dzineł saro so pes kereł dre them pał romani nacija, ale i pał dzinipen ogólno. Pełde dova Małopolsko Stowarzyszenie Romengro Jamaro kerdzia szkolenio asystentenge pał edukacja romani i wspomogające syklakirdenge.

Wspomagająca syklakirde kaj isy pał edukacja romani – save dzinen metody syklakirybnytka dre grupy vavir čhane kulturowo – poświęcinen baredyr uwaga romane čhavorengre. Dre najternedyr bersia dre szkoła traktynen fen syr čhavoren vavire čhibiackre i dujkulturowa. Syklakirden isy zadanie kaj te kereł nadzoro pe bieżąco save isy čhavoren postępy dre syklakiryben,

keren zajęci wyrównawcza, pomoginen čhavorengre te odkereł lekcji, isy ten stało kontakto dadenca. Mogineł pes te vydeł kaj obowiązki save isy wspomogająca syklakirden isy dasave sama syr asystenten pał edukacja romani, ale dava nani ciacio – adzia nani. Sodujiangre obowiązki isy so vavir. Každó łendyr kereł peskry buty pe vavir płaszczynna. Asystenty keren buty dre kręgo romane kulturakro, a syklakirde pe płaszczynna neutralno, ale teł te uwaga vavir kultura. Tykni edukacja ke Roma na tylko teł pes dolestyr kaj Romen isy vavir kultura, ale też pełde programo syklakirybnytka dre polska szkoły. Polska nani them jekhetnikano, ale pomimo dava, nani uwzględniona vavir kultury i religii manusiengre dre Polska, dre programo syklakirybnytka dre szkoły. Ceło ciro dre programy szkolna nani rozwiązani systemowa, dre save javiaby šteto pe opheniben pał vavirčhanipen kulturowo, etnikano, religijno, albo pał antydyskryminacja. Syklakirde nani mištes przygotowana kaj te syklakireł čhavoren tyknedyr nacjendyr, albo dofen kaj pacien dre vavir religia. Pełde dava isy adzia but ważno kaj jone też te syklon pes – czy dre berś szkolno, czy dre ciro wakacji – kaj edukacja romane čhavorengry te dział łokhedyr. I adaj bary pomoc keren organizacji ngo, pał przykłado Małopolsko Stowarzyszenie Romengro Jamaro, Romano Związko Szczecinkostyr czy Stowarzyszenie Romengro dre Polska Oświęcimiatyr. Jedyno problemo savo na deł te realizyneł vavir čhane zadani pał dava isy problemo łovenca, kaj nani syr but dasave szkoleni, rakhiben czy warsztaty karyk te finansyneł, pełde dova kaj romane organizacji uzależniona isy dotacjendyr save doresen vavir čhane instytucjendyr. A pe dasave projekty instytucji na zawsze kamen te przydzineł dotacji. Ostatnio udyja pes dasavo projekto te kereł Małopolsko Stowarzyszenioske Romengro Jamaro, savo dre dyvesa 22 ke 24 wrześnio da berś kerdzia Cełopolskakrao Szkolenio Asystentengro pał Edukacja Romani i Wspomagająca Syklakirdenge. Warsztaty isys kerde dre hotelo dre Rzyki pał Andrychów.

– *Me somys adaj wykładowca khetanes vavirenca* – phenel Roman Chojnacki, prezeso dre Romano Związko Szczecinkostyr. – *Parykirav Gerardo-ske Linderoske, prezesoske dre Małopolsko Stowarzyszenie Romengro Jamaro, pał dova kaj zorganizydzia*

da szkolenio. Adaj koniecznie trzeba te dodeł kaj Gerard Linder isy dzindło manuś pe sveto. Jov isy jekhto Rom pe sveto, savo vykheldzia tytuło Mistrzo Svetytko dre kickboxingo. Isy dzindło zawodniko dre MMA. Łeskro sportowo pseudonimo isy Black Dragon – Kało Smoko. Gerard aktywnie działyneł dre International Romani Union, isy adaj viceprezydento, ale pomimo dava isy tes ciro i kameł pes łeska kaj te wspieryneł i organizyneł lokalna inicjatywy. Dava trzeba isys te phenel. A so dział pał szkolenio, to me pheneva kaj dava isy but ważno i potrzebno. Wiadomo isy przecieź na dadyvesestyr kaj przyszłość jamare nacjakro isy vysyklakirde terne manusia. Dava jone kształtynena dova syr Romenge pes dzidziola dre przyszłość, czy ceło ciro dzidziuvam dre hyria stereotypy, czy może javela jamenge but fededyr. Bo srednio i phuredyr pokolenio Romengro już čhi pes na sparuveła, a terne manusien možna i treba te poligireł kaj te syklon. Ale dava zalezynel też dolestyr syr pes ten syklakireła i syr pošli dova dena peske rada dre dzipen dre sveto. Jeszcze kana, dadyves isy but przypadki kaj čhavore romane pe lekcja dre szkoła na halon mišto łava polska, so pes ke jone phenel. Na ke každo dodział ciacipen kaj čhavore romane isy duječhibiackre, a łengro jekhto i podstawowo čhib isy romani čhib. Romanes rakiren khere, a polsko čhib isy łenge dava, so isy Polakenge vavir čhib themytko. Można vavir čhib te sykłoł, ale zawsze javena saveś braki, nigdy na javela adzia dzindli syr jekhto podstawowo čhib. Dava isy jekhto bary, ale na ostatnio pharypen dre edukacja romane čhavorengry. I adaj isy zadanie wspomogające syklakirden: jone musinen te vychtyteł dasave čhavoren, dasave przypadki i jeszcze jevkar te wytłumaczynel romane čhavoreske dova so jov na shalija. Dre dasave szkoleni zčurdas uwaga syklakirdenge i romane asystentenge pe dała sprawy. Siarav man też but dolestyr, kaj wykładowca pe da szkolenio isy też Zoran Dimov, prezydento International Romani Union. Sare kona javne pe da warsztaty mogindte te posiuneł informacjy jekhte vastestyr pał historia i działyność da najbaredyr svetytkre romane organizacja. Ale trzeba te dodeł kaj sare wykładowcy but mištes kerde adaj peskro zadanie.

Tematy pe da szkolenio isys but vavir čhane, ale wykładowcy isys bare znawcy dre peskre tematy. Andrzej Łu-

czak, doktoranto pe Uniwersyteto Zielonogórsko, dre peskro przepheniben phenetyś pał historia i syr kształtynetyś pes romani tożsamość – phenetyś pał dova syr isys vagestyr i syr isy kana dre da neve ciry.

Roman Chojnacki, savo isy dre Komisja Khetani Rządowskry i Tyknedyr Nacjengry i Etnikane, przethodzia savi isy przyszłość terne romane manusien-gry dre Polska i syr przeszkadzynen hyria stereotypy kaj da przyszłość te javet fededyr.

Wykładowca isys też Paweł Karnas, pełnomocniko dre Komenda Wojewódzko Hełade dre Kraków pał ochrona ciacipena manusitka. Hełado najbutedyr phenetyś pał dyskryminacja etnikani.

Zoran Dimov, prezydent International Romani Union ophenetyś syr kształtynetyś pes da najbaredyr organizacja romani od samego początku. Ophendzia celi historia IRU dyvesestyr 8 kwietnio 1971 berś syr ke Orpington pał Londyn stradyne pes vykendyne Romengre 25 themendyr i zathode da organizacja. Phenetyś też pał IV Kongreso savo isys dre 1990 berś kerdo dre Jadwisin pał Serocko, nadur Warszawaty, kaj ustanowindte oficjalnie dyves 8 kwietnio kaj javeta Maśkrethemytka Romano Dyves. Prelegento phendzia też varykicy łava pał plany pe przyszłość IRU.

Save isy sposoby pe wspieranio instytucjonalno romane ucznienge kaj te podrykiret tożsamość etnikani przethovetyś Justyna Matkowska, savi isy pełnomocniko dolnośląsko wojewodakro pał tyknedyr nacji i etnikane, i często dre peskry buty rakheł pes dasave problemenca.

Dr Jacek Bylica, syklakirdo Zakładystyr pał Profilaktyka Społeczno i Resocjalizacja dre Instytuto pał Pedagogika pe Uniwersyteto Jagiellońsko phenetyś pe temato ewaluacja pał działani pomocowa Romenge dre Gmina Andrychów dre bersia 2004-2009. Dr Jacek Bylica isy syklakirdo Krakowaty savo stale załet pes romane tyknedyr nacjasa, zrealizyndzia tryn programy badawcza pał Romendyr.

Ostatnio wykładowca isys dre Gerard Gierliński, paleontologo dre Państwowo Instytuto Geologiczno. Dr Gerard Gierliński isy zahato tropicielo dinozaury. Adzia syr ciaciuno Rom zahales obradeł celo Polska sare rygendyr i rodeł ślady dinozaurengre. Dava jov dre 2005 berś rakcia dre gav Potok ślady dinozaurengre. Łeskro rakhiben dyja początko kaj kerdo isy Maśkratunouropejsko Dinoparko dre Guciów. Ale peskre badani na kereł tylko dre Polska, ale pe celo sveto, kaj isy łes bary renoma i szacunko dre środowisko syklakirdengro. Dre 2002 berś odrakcia pe Kreta najphuranedyr śla-

dy pramanusiengre gił 6 miliony berś. Pełde łeskro odrakhiben peja teoria savi isys ke do ciro phendli pał dova dre savo šteto isys jekhto manuś. Da romano paleontologo ustalindzia kaj dava właśnie pe Kreta prawie 6 miliony berś dałeske isys jekhto pramanuś, a na adzia syr vagestyr pes uważynetyś, kaj isys dava pe phuvia kaj dadyves isy Etiopia 4,5 miliony berś dałeske. Dava isy baro przetomo dre badani kaj i kiedy isys jekhto manuś, a dova kaj ke dava przykerdzia pes Rom, świadczyneł dołestyr kaj zorali edukacja mogineł te deł bare efekty. Trzeba tylko te kameł. Roma but dava kamen, a dowodo pał dava isy dasave szkoleni.

Pe szkolenio zgodnie zauważyndte, kaj już isy kuty fededyr maśkre Romendyr syr dział pał edukacja. Dava nani jeszcze może bary poprawa, ale na pewno saviś poprawa isy. Na pewno łacho wpływ isy pe dava działaność savi keren asystenty pał edukacja romani i wspomagająca syklakirde. I pełde dava dasave szkoleni, adzia syr dava zorganizowano pał Andrychów, pomaginen dre dova kaj barioła edukacja romani, pełde dova kaj syklon adoj manusia syr te syklakiret ćhavoren.

łum. Ania Perelka

Fot. Gerard Linder

Prostowanie romskich ścieżek

Posiedzenie Parlamentu International Romani Union

Ryszard Bańka

Fot. Stevo Kuzhikov

„...My naród Romów, Członkowie Romani Union, jesteśmy zdecydowani bronić przyszłości pokoleń Romów przed narodowym zagrożeniem i nienawiścią, które wiele razy za naszego życia sprowadziły na Romów niewypowiedziane cierpienia, nędzę oraz wojenne ludobójstwo i pokładać wiarę w podstawowe prawa człowieka, honor i wartość ludzkiego życia, szacunek dla różnorodności, równe prawa dla mężczyzn, kobiet, dzieci oraz małych i wielkich narodów...” – fragment preambuły Karty Światowego Komitetu Romów (International Romani Union).

International Romani Union, IRU (Międzynarodowy Związek Romów, Międzynarodowa Unia Romska) – to założona w 1971 r. w Orpington pod Londynem podczas I Światowego Kongresu Romów ponadnarodowa organizacja romskich aktywistów, uznawana przez wiele instytucji, współpracująca z ONZ, OBWE, Radą Europy i Komisją Europejską.

13 października br. w Belgardzie odbyło się posiedzenie Parlamentu Romskiego, będącego organem przedstawicielskim International Romani Union. W obradach uczestniczyli również przedstawiciele polskich Romów: Roman Chojnacki – prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, wiceprezydent IRU Gerard Linder z Andrychowa oraz Janusz Gil, przedstawiciel biznesu z Krakowa. Spotkania parlamentu są bardzo pracowite, trwają po 3-4 dni. Praca w tych dniach jest wyjątkowo ciężka, ponieważ problemy z jakimi spotykają się Romowie na całym świecie są bardzo poważne. Każdy z przed-

stawiciele omawia problemy istniejące w swoim kraju. Wspólnie zastanawiają się jak można poprawić sytuację ekonomiczną i polityczną Romów na świecie, co można zrobić w temacie edukacji, kultury, jaką ważną rolę odgrywają media. Jednym z ważniejszych tematów jest szukanie rozwiązań dotyczących zapobieganiu dyskryminacji

jaka występuje w wielu krajach w dużym nasileniu.

– Podczas tego posiedzenia dyskutowaliśmy o bardzo ważnych sprawach dotyczących Romów na świecie – zapewnia Roman Chojnacki, prezes Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. – Podjęliśmy próbę uporządkowania kodeksu romskiego. Zależy nam na tym, by Romanipen został ujednolicony i wydany w formie pisemnej. Do tej pory, nasz kodeks przekazywany ustnie z pokolenia na pokolenie, przez lata doznawał wielu zniekształceń wynikających z formy przekazu lub nawet zmian kulturowych i społecznych. Powstała taka sytuacja, w której do tej samej kwestii w różnych krajach stosuje się różne, często bardzo różniące się kanony. Jesteśmy jednym narodem i powinno obowiązywać nas jednolite wewnętrzne prawo. Ponadto, w obowiązującym Romanipen jest wiele zakazów, które w dzisiejszych czasach nie znajdują racji bytu. Czasy

”

Edukacja ponad wszystko – nawołuje Zoran Dimov, prezydent IRU. – Tylko wykształceni Romowie mają szanse powodzenia w zderzeniu z brutalną rzeczywistością.

”

taborowe już minęły i kodeks musi być dostosowany do współczesności. Trudno jest sobie dziś wyobrazić respektowanie zakazu wykonywania zawodu np. lekarza czy pielęgniarki. Romowie kształcą się i należy umożliwić im realizację swoich zamierzeń. Postanowiliśmy ujednoczyć również romskie sądownictwo. Powołany został Romski Trybunał Sprawiedliwości, do którego desygnowano sędziów ze wszystkich 35 krajów członkowskich.

Polska Roma w Trybunale reprezentuje Kris, Roman Chojnacki, romanes Osiu, a Polska Lovara Krisako Rom, Józef Łakatosz Gotki. Trybunał będzie rozpatrywał sprawy w składach powoływanych w zależności od potrzeb i regionu świata. Swoją skargę do Trybunału mogą zgłaszać wszyscy Romowie z całego świata, również z krajów nie mających swoich przedstawicieli w International Romani Union.

– Kodeks romski był jednym z wielu punktów obrad – mówi Roman Chojnacki. – Rozmawialiśmy też o podejmowaniu kolejnych prób likwidacji podziałów wewnątrz poszczególnych

romskich grup narodowych, czy też działań między poszczególnymi grupami. To zadanie niełatwe, bo tu chodzi nie tylko o zadawnione waśnie, ale także różnice kulturowe czy religijne. Religie nie mogą dzielić, a tak – niestety – ciągle się zdarza. Wypośrodkowanie tego tak, by zadowolić wszystkich będzie bardzo trudne. Wychodzimy jednak z założenia, że kropla drżży skałę i podejmujemy działania. Czy i na ile będą skuteczne – pokaże czas.

Dużo czasu poświęcono na rozszerzenie działalności IRU na inne kraje świata. Obecnie członkami IRU są przedstawiciele organizacji romskich z 35 krajów, ale są już organizacje z kolejnych 10 krajów, które zgłaszają akces do Unii.

– Dla mnie zaskoczeniem była obecność Roma z Japonii, z którym bez trudu rozmawia w języku romani – mówi Roman Chojnacki. – W gronie 70 członków Parlamentu romskiego byli przedstawiciele z Australii, a także z państw z obu Ameryk. To cieszy, bo bardzo zależy nam na tym, by nasza organizacja, która jest pierwszą i największą na

świecie romską organizacją międzynarodową, swoim działaniem obejmowała wszystkich Romów. Jesteśmy członkiem sekcji organizacji pozarządowych i członkiem Rady Społeczno-Ekonomicznej przy ONZ, ściśle współpracujemy też z OBWE, Radą Europy i Komisją Europejską, co daje nam możliwość upominania się o prawa mniejszości romskich zamieszkujących poszczególne kraje. Musimy jednak tam mieć swoje agendy, swoich przedstawicieli, co ułatwi monitorowanie sytuacji.

Myśląc o rozszerzeniu International Romani Union nie zapomniano o codziennych problemach, z którymi zmagają się Romowie w poszczegól-

– Wykorzystywanie środków z tych programów powinno być dokładnie przemyślane – zauważa Roman Chojnacki. – Tak to się dzieje w Polsce. Podawaliśmy tam przykłady, jak dzięki tym środkom organizujemy staże dla Romów, jak wprowadzamy ich na rynek pracy, jakie podejmowaliśmy i podejmujemy działania w tym zakresie.

Przykłady z Polski dotyczyły nie tylko rynku pracy. Dużo miejsca poświęcono edukacji młodego pokolenia. Działania proedukacyjne są priorytetem w działaniu Związku Romów Polskich w Szczecinku i podobnie jest w przypadku International Romani Union.

– Edukacja ponad wszystko – nawołuje Zoran Dimov, prezydent IRU. – Tylko wykształceni Romowie mają szansę powodzenia w zderzeniu z brutalną rzeczywistością.

Przewodniczący Parlamentu Romskiego Stivi Balog tak pokierował dyskusją, by wszyscy uczestnicy ten cel przyjęli za najważniejszy w dalszej pracy. Bo – jak głosi stare porzekadło – czego się Jaś nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał. W dyskusji zwrócono też uwagę, że Romowie mogą zmieniać swój wizerunek poprzez sport. Jako przykład podawany był Gerard Linder, wiceprezydent IRU, który jest mistrzem świata w kickboxingu i zawodnikiem MMA. Jest znany na całym świecie i jest przykładem dla młodych Romów, że i w sporcie można osiągać sukcesy na arenie międzynarodowej. W Polsce Gerard Linder ma naśladowców wśród młodych Romów. Jego syn, Damian Linder, poszedł w ślady ojca i już odnosi pierwsze sukcesy w sportach walki. Do grona jego naśladowców należy również młody pięściarz z UKS Boxing Sokółka, Sebastian Lubecki, który został mistrzem międzywojewódzkich mistrzostw młodzików.

Podczas obrad sporo czasu poświęcono promocji i współpracy z mediami.

– Musimy mieć dobre relacje ze wszystkimi przedstawicielami mediów – mówi Roman Chojnacki. – Musimy też dążyć do tworzenia własnych gazet, stacji radiowych i telewizyjnych. Bariery są środki, ale należy ich szukać, a póki co, współpracować z istniejącymi. Ja podałem jako przykład wydawanie przez Związek Romów Polskich dwumiesięcznika *Romano Atmo* i trwającą od lat dobrą współpracę z *Polskim Radiem Koszalin*, gdzie mamy swoje audycje: *magazyn Romano Dzi-pen* i *Romane Wiadomości*. Na razie

musi to wystarczyć, chociaż poszukujemy dalszych rozwiązań.

International Romani Union działa na posiedzeniach plenarnych Parlamentu Romskiego i w Komisjach. A tych jest kilka: Holocaustu, Praw Człowieka, Medialna, Finansowa, Edukacji oraz Kultury i Sportu. Każda z komisji zbiera się w zależności od potrzeb i konieczności reakcji na sygnały docierające z państw członkowskich. IRU tworzą przedstawiciele romskich elit, które nie do końca reprezentują wszystkie grupy Romów, ale organizacja ta w dużym stopniu przyczynia się do polepszenia życia romskiej społeczności.

„... My Naród, którego pół miliona członków zostało wymordowanych w zapomnianym Holocauście, Naród składający się z jednostek zbyt często dyskryminowanych, marginalizowanych i będących ofiarami nietolerancji i prześladowań, mamy marzenie i jesteśmy zaangażowani w jego realizację. Jesteśmy Narodem, mamy wspólną tradycję, tę samą kulturę, takie samo pochodzenie, ten sam język; jesteśmy Narodem...” – głosi Deklaracja Narodu Romskiego wydana przez IRU w 2000 r. I dla przypomnienia światu o tym, w 2019 roku Zjazd IRU odbędzie się w Orpington pod Londynem, w miejscu, w którym w 1971 roku odbyło się pamiętne spotkanie przedstawicieli elit romskich, którzy podjęli decyzję o powołaniu tej organizacji. Wtedy też przyjęto podstawowe symbole romskie: flagę i hymn.

nych krajach. Ich status bywa różny w zależności od kraju, a czasem nawet od regionu. To stwarza wiele problemów, ale omawianie przykładów pozytywnych działań z różnych krajów pozwala na podejmowanie prób wprowadzania podobnych tam, gdzie do tej pory ich nie było. Obecny prezydent IRU Zoran Dimov wiele podróżuje po świecie i podpatruje, jak pozytywne zmiany są wprowadzane. Był też wielokrotnie w Polsce i jest pod wrażeniem realizacji zadań wynikających z Programu integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020. Podobne programy funkcjonują jeszcze w kilku członkowskich krajach.

Pe łaácho DROM

„...Jame nacija Roma, Membry Romani Union, sam zdecydowana kaj te bronineł przyszłość przyszła pokoleni Roma gił nacjengro zagrożenie i nienawiść, save juź but moły dre jamaro dzipen jandte pe Romendyr bare dukha, ciororypen i zamarybena dre maryben, te paćieł dre podstawowa ciacipena manusitka, dre honoro i wartość manusieskre dzipnacro, dre szacunko pał vavirčanipen, khetane jekh ciacipena mursienge, dziuvleng, ćhavoreng, tykne i bare nacjenge...” – adzia ćhineł dre preambuła dre Foda kaj zathody isys International Romani Union.

International Romani Union, IRU – isy zathody dre 1971 berś dre Orpington paś Londyn pe I Svetytka Kongreso Romengro maśkretymytko organizacja romani, save ginen pes i współpracynen najbaredyr svetytka instytucji, adzia syr ONZ, OBWE, Rada Europakry i Komisja Europejsko.

Dre dyves 13 październiko da berś dre Belgrad isys kerdo posiedzenie Parlamento IRU. Pe obrady tradyne adoj tež Roma Polskatyr: Roman Chojnacki

– prezeso dre Romano Związko Szczecinkostyr, Gerard Linder – viceprezydent IRU, Janusz Gil – biznesmeno romano Krakowatyr. Pe rakhibena Parlamentoskre pał každo moło isy pherdo tematy i sprawy ke obrakiryben, dasavo posiedzenie isy kerdo pełde 3-4 dyves. Isy adoj baro rakiryben pał vavir ćhane problemy save isy romane nacija pe celo sveto. Sare vykendyne manusia ophenen save problemy isy Romen dre them savo reprezentynen. Khetanes duminen i rakiren pał dova syr te poprawineł romani sytuacja ekonomiczno i polityczno pe celo sveto, so možna te kerel pał edukacja, kultura, syr ważno rola isy media. But ważno temato isy zawsze dova syr te rakheł sposobu pe dova kaj te najaveł dasavi bary dyskryminacja pe Romendyr dre vavir ćhane thema pe celo sveto.

Posiedzenie Parlamento IRU

– Pe dava posiedzenie diskutynasys pał but ważna sprawy pał Romendyr pe celo sveto – phenel Roman Chojnacki, prezeso dre Romano Związko Szczecinkostyr. – *Próbinasys te pouthoveł romano kodekso. Kamads, kaj Romanipen te javel jekh ke sare Roma dre sare thema, zćhindło i vydyno. Ke da ciro jamaro kodekso isy przeligirdo pokoleniostyr pe vavir pokolenio pełde opheniben. Pełde dava pełde bersia ćhija but sparudo, pełde dova kaj na sys miśtes ophendło, ale sparudzia pes tež pełde dova kaj zagene but sparuibena kulturowa i społeczna. Dogeja ke dova kaj ke vavir ćhane sprawy i problemy, dre vavir ćhane thema Roma poddzian but vavir ćhanes. Sam jekh nacija i maś te javel jamen jekh romano kodekso. Vavir sprawa to dova kaj dre dadyvesuno Romanipen isy but zakazy, save dre da neve ciry na powinna te javel. Ciry syr Roma tradenys taborencia pe vesia juź miniakirde i kodekso powinno te javel dokendyno ke dadyvesuno dzipen. Pharo peske dadyves te wyobrazinel kaj konś respektyneta zakazo kaj nani frei te kerel pał przykłado zawodu pielęgniarka czy doktoro. Roma syklakiren pes i trzeba kaj te javel łenge frei kaj te keren kariey dre dasave zawody save isy hucies społecznie. Podlijam tež decyzja kaj kerasam jekh sądo Romenge pał*

sprawy jamare nacjakre. Powołyndziam Romano Trybunało pał Sprawiedliwość, dre savo isy sędzi sare 35 themendyr kaj isy dre IRU.

Polska Roma dre Trybunało reprezentynel Roman Chojnacki, romanex Osiu, a Polska Lovara Krisako Rom Józef Lakatosz Gotki. Trybunało zaleta pes vavir čhane sprawenca dre vavir čhano sklado sędzi, zalezynela dava save javena sprawy i save thema, albo ryga svetoskre dotyczynena. Skarga ke Trybunało moginen te sthoveła sare Roma cełe svetostyr, nawet dole themendyr kaj nani ten peskro vykendyno manuš dre International Romani Union.

– Romano kodekso na sys jekh sprawa paś savi kerasys dyskusja, rakirasys pał but vavir sprawy – phenel Roman Chojnacki. – Rakirasys teź pał dova kaj te próbinas te zligireł dova kaj jekh grupy Roma dykhen hyria pe vavir grupa Romengry, ale teź kaj Roma te javen dre zgody maškre peskre grupy. Dzinas kaj dava na javela łokho, pełde dava kaj na dział tylko pał čhingardzia, ale pał dova teź kaj maškre vavir čhane grupy Roma isy bare vavirčhanipena kulturowa i religijna. Religia na moginel te dzielineł manusien, a adzia nastety ceło ciro isy. But phares javela dava saro te dorakireł, kaj sare te javen dre frejda. Ale jame phenas, kaj so čhi pes na kerela da buciasa to javela adzia syr isy ceło ciro, a so saveš działani kerasam to soś pes mogineta te sparuveł. Syr dava działa to sykavela ciro.

But ciro rakirado isys pał dova kaj IRU te rozbarioł peskre działalnościasa pe vavir thema dre sveto. Kana ke IRU naleźynen vykendyne romane organizacijendyr 35 themendyr, ale isy juź kana 10 vavir thema, kaj kamen te vdział ke IRU.

– Mange baro zaskoczenio isys kaj javia pe da rakhiben Rom Japoniatyr, savesa normalnie rakirasys romanes – phenel Roman Chojnacki. – Pe 70 membry dre Parlamento romano isys Roma Australiatyr i themendyr dre soduj Ameryki. Siaras pes dałestyr, pełde dova kaj kamas kaj dre jamary organizacja, savi isy jekhto i najbaredyr maškrethemytka organizacja romani, te javen sare Roma cełe svetostyr. Jamary organizacja naleźynel ke sekcja organizacji ngo i isy membro dre Rada Społeczno-Ekonomiczno paś ONZ, keras współpraca dre OBWE, Rada Europakry i Komisja Europejsko, a dava saro deł jamenge možliwość kaj phenas dałe instytucjenge kaj te javen respektowana ciacipena pał romani tyknedyr nacja dre vavir čhane thema pe sveto. Musinas paś dova te javel jamen plano, programo, peskre vykendyne manusien, kaj te załen pes dałesa.

Rakirado isys teź pał sodyvesytka problemy save isy Romen dre vavir čhane thema. Dre vavir čhane thema isy Romen vavir čhane problemy. Ophendle isys przykłady save pozytywna sparuibena isy kerde dre vavir čhane thema, a podypen działni i sparuibena možna te vligireł dre vavir thema, adoj kaj ke da ciry adzia na sys. I adzia właśnie jekh jekhestyr javen pomysły pe poprawa dzipen romane nacjakry. Prezydentto IRU Zoran Dimov but obradeł sveto i dykheł, ssyr i kaj sparuveł pes pe łacho Romenge. Isys varykicy moły dre Polska i baro wraźenio kerdzia pe łestyr kicy pomoginen Romenge dre Polska działani dre rządowo Programo pał integracja Romengry dre Polska pe bersia 2014-2020. Podypen programy isy jeszcz kerde dra varykicy thema kaj naleźynen ke IRU.

– Powinno pes dokładnie te przemyśleł i te zaplaninel syr i pe so te wykorzystynel środki programendyr – phenel Roman Chojnacki. – Adzia właśnie pes kerel dre Polska. Sykavasys pe rakhiben przykłady syr jame kerasys staży, pomo-

ginasys Romenge te rakheł bucia – sykavasys działani save kerasys i keras kaj te vligireł Romen pe rynko bucitko.

Przykłady Polskatyr na sys tylko pał bucia – but pes raki-relys pał edukacja terne pokolenioskry. Działani pał edukacja isy najbaredyr prioryteto dre Romano Związko Szczecin-kostyr, adzia syr dre International Romani Union.

– Edukacja isy najwaźnedyr – phenel Zoran Dimov, prezydentto IRU. – Tylko vysyklakirde Romen isy szansa dre dadyvesuno sveto.

Przewodnicząco Parlamento IRU Stivi Balog adzia poligirdzia dyskusja, kaj sare przyline ke pe kaj edukacja isy najbaredyr sprawa paś savi kerena peskre działani. Dre rakiryben zčhurdyne teź uwaga kaj Roma moginen te sparuveł peskro wizerunko pełde sporto. Jako przykłado podyno isys Gerard Linder, viceprezydentto IRU, savo vykhełdzia tytuło Mistrzo Svetytko dre kickboxingo, a kana isy zawodniko dre MMA. Rom dava isy dzindło pe ceło sveto i isy przykłado čhavo-rengre, kaj dre sporto Roma moginen te kerel sukcesy maškrethemytka. Dre Polska isy łes juź naśladowcy dre terno pokolenio. Łeskro čhavo, Damian Linder teź startynel dre zawody dre sporty marybnytko. Łeskro naśladowca isy teź terno lubekero savo treninel dre UKS Boxing Sokółka, Sebastian Lubecki, savo vykhełdzia maškrewojewódzka zawody ternengre.

Pe obrady rakirenys teź pał promocja i współpraca medienca.

– Musinel te javel jamen łache relacji sare medienca – phenel Roman Chojnacki. – Musinas teź te kerel adzia kaj te keras jamare gazety, te javen jamen stacji radiowa i telewizyjna. Bary bariera isy środki pe dova, ale musinas te rodel łove pe dava, a pełde do ciro te współpracynel dałenca kaj isy kana. Me podyjom przykłady syr dre Romano Związko Szczecin-kostyr – vydas gazeta Romano Atmo i keras współpraca dre Polsko Radio Koszalin, kaj isy jamen peskre audycji Romano Dzipen. Na razie musinel dava te vyčhel, chociaź ceło ciro rodas soś vavir.

International Romani Union obradynel pe posiedzeni plenarna dre Parlamento, ale i dre Komisji. A Komisji dre IRU isy varykicy: pał Holokausto, Cacicpena Manusitka, Media, Finansy, Edukacja, Kultura i Sporto. Kaźdo Komisja skendel pes syr isy potrzeba i sygnały themendyr kaj isy dre IRU. Dre IRU isy Roma save działynen dre organizacji romane dre vavir čhane thema pe ceło sveto, pomimo dova kaj nani adoj vykendyne manusia sare romane grupendyr, to i adzia da maškrethemytka organizacja romani przykerel pes ke dova kaj Romenge pe sveto isy i javela fededyr.

„... Jame Nacija, savi phaś miliono manusia čhine zamarde dre zabiškirdo Holokausto, Nacija dre savi isy manusia za często dyskryminowana, marginalizowana, kaj isy pe jamen-dyr natolerancja i prześladowani, isy jamen marzenio i keras kaj dava pes te spełninel. Jame sam Nacija, isy jamen khetani tradycja, jekh kultura, sam jekhe ratestyr, isy jamen jekh čhib; jame sam Nacija...” – adzia glosinel Deklaracja Romane Nacjakry vydyni pełde IRU dre 2000 berś. Kaj te przykiškireł dałestyr cełe svetoske, dre 2019 berś IRU skendela pes dre Orpington paś Londyn, dre šteto kaj dre 1971 berś isys kerdo jekhto rakhiben romane manusiengro, save kerde adoj decyzja kaj zathoven da maškrethemytka organizacja i przyline podstawowa symboli romane nacjakre: flaga i hymno.

tlum. Ania Perelka

Fot. Stevo Kuzhnicov

Straightening of Roma paths

"... We Roma people, members of Romani Union, are determined to defend the future of Roma generations against the national threat and hatred that many times during our lifetime brought to the Roma unspeakable suffering, misery and wartime genocide and have faith in basic human rights, honor and the value of human life, respect for diversity, equal rights for men, women, children and small and great nations ..."
– a passage of the preamble to the Charter of the World Roma Committee (International Romani Union) which was founded in 1971 in Orpington near London during the First World Roma Congress and is a transnational organization of Roma activists, recognized by many institutions cooperating with the UN, the OSCE, the Council of Europe and the European Commission.

The meeting of the Roma Parliament was held on October 13, 2017 in Belgrade and it was the representative body of the IRU. The meeting was also attended by representatives of Polish Roma: Roman Chojnacki – president of the Polish Roma Union based in Szczecinek, vice president of IRU Gerard Linder from Andrychów and Janusz Gil, representative of business from Kraków. Meetings of the parliament are very busy and last for 3-4 days. The work in these days is strenuous because the problems that Roma face over the world are very serious. Each representative discusses problems existing in his country. Together, they are wondering how to improve the economic and political situation of Roma in the world, what can be done in the subject of education, culture, and the role of the media. One of the most important topics is to look for solutions to prevent discrimination that is occurring in many countries in great intensity.

– During this meeting we discussed very important issues concerning Roma in the world – assures Roman Chojnacki – We attempted to arrange the Roma code. We want the Romanipen to be unified and published. Until now our

code, transmitted verbally from generation to generation over the years, has experienced many distortions resulting from the form of communication or even cultural and social changes. The situation of all of us today arose and sometimes different, often very different, canons are applied to the same issue in different countries. We are one nation and a united internal law should be applied to us. In addition, there are many prohibitions in the existing Romanipen, which are nowadays no longer valid. The camp times are over and the code must be adapted to the present day. Today it is difficult to imagine respecting the prohibition to practice such professions as doctor or nurse. The Roma are educated and should be enabled to realize their goals. We have also decided to unify the Roma judiciary. The Roma Court of Justice was appointed which judges from all 35 member countries were designated to.

The Polish Roma in the Court is represented by Kris, Roman Chojnacki, Romanes Osiu, and Polish Lovara Kri-sako Rom, Józef Łakatosz Gotki. The Tribunal will consider cases depending on the needs and region of the world. All Roma from all over the world, including those from countries that do not have their representatives in the IRU, may submit their complaint to the Tribunal.

– The Romani Code was one of many points of debate – says Roman Chojnacki – We also talked about making further attempts to liquidate divisions within individual Roma national groups, or divisions between particular Roma groups. This task is not easy, because it is not only about long-standing disputes, but also cultural or religious differences. Religions cannot divide, but unfortunately it still happens. Centering this to satisfy everyone will be very difficult. However, we assume that the drop drills the rock so we take action. Whether and how effective it will be – the time will show it.

A lot of time has been devoted to extending the IRU's activities to other countries around the world. Among present members of the IRU there are representatives of Roma organizations from 35 countries, but there are already organizations from the next 10 countries that report accession to the Union.

– I was surprised by the presence of Roma from Japan, with whom I can easily speak Romani – says Roman Chojnacki. – In the group of 70 members of the Roma Parliament there were representatives from Australia, as well as from countries from both Americas. It pleases, because we care very much that our organization, which is the first and the largest international organization in the world, includes all Roma. We

"... We – Nation, whose half a million members were murdered in the forgotten Holocaust, a nation consisting of individuals that are too often discriminated, marginalized and victims of intolerance and persecution, we have a dream and we are involved in its implementation. We are a nation, we have a common tradition, the same culture, the same origin, the same language; we are a nation ..."

are a member of the non-governmental organizations section and a member of the Social and Economic Council of the United Nations; we also closely cooperate with the OSCE, the Council of Europe and the European Commission, which gives us the opportunity to appeal for the rights of Roma minorities living in individual countries. However, we must have our own representatives there, which will facilitate the monitoring of the situation.

Thinking about the expansion of International Romani Union everyday problems that Roma people face in particular countries have not been forgotten. Their status varies depending on the country and sometimes even on the region. This creates many problems, but discussing examples of positive actions from different countries allows making attempts to introduce similar ones where they have not been implemented before. The current IRU president, Zoran Dimov, travels the world many times and observes how positive changes are being made. He was also repeatedly visiting Poland and is impressed by the implementation of the tasks resulting from the Integration Program of the Roma Community for 2014-2020. Similar programs still exist in several member countries.

– The use of funds from these programs should be thought out carefully

– notes Roman Chojnacki. – This is how it happens in Poland. We provided examples of how we organize internships for Roma, how we introduce them to the labor market by this funds.

Examples from Poland concerned not only the labor market. A lot of space has been devoted to the education of the young generation. Pro-educational activities are a priority in the operation of the Polish Roma Union in Szczecinek, and similarly in the International Romani Union.

– Education above all – exhorts Zoran Dimov, the president of the IRU. – Only educated Roma have a chance to succeed in confronting a brutal reality.

The President of the Roma Parliament Stivi Balog guided the discussion so that all participants would take it as the most important in their further work. The discussion also noted that Roma can change their image through sport. As an example, Gerard Linder, IRU Vice-President, who is the world champion in kickboxing and a MMA fighter, was served. It is known all over the world and is an example for young Roma that in sport one can achieve successes on the international arena. In Poland Gerard Linder has followers among young Roma. His son, Damian Linder, followed his father and already has his first successes in martial arts. One of his followers is also a young boxer from UKS Boxing Sokółka, Sebastian Lubecki, who became the champion of the inter-provincial youth championship.

A lot of time was devoted during this discussion to promotion and cooperation with the media.

– We must have good relations with all representatives of the media – says Roman Chojnacki. – We must also strive to create our own newspapers, radio and television stations. The barriers are the funds, but you should look for them and in the meantime cooperate with

existing ones. As an example I gave you the publication of the bimonthly Romano Atmo by the Polish Roma Union and the long-standing cooperation with the Polish Radio Koszalin, where we have our shows: the magazine Romano Dziś and Romane News. For now this must be enough, although we are looking for further solutions.

International Romani Union operates at the plenary sessions of the Roma Parliament and the Commissions. And there are several of them: the Holocaust, Human Rights, Media, Finance, Education, and Culture and Sport. Each of the committees gets together depending on the needs and the need to respond to signals from the Member States. IRUs are made up of representatives of Roma elites who do not fully represent all Roma groups, but this organization contributes greatly to improve the life of the Roma community.

"... We – Nation, whose half a million members were murdered in the forgotten Holocaust, a nation consisting of individuals that are too often discriminated, marginalized and victims of intolerance and persecution, we have a dream and we are involved in its implementation. We are a nation, we have a common tradition, the same culture, the same origin, the same language; we are a nation ..." – proclaims the Declaration of the Roma Nation issued by the IRU in 2000. And to remind the world of it, in 2019 the IRU Congress will take place in Orpington near London in a place where in 1971 a memorable meeting of representatives of the Roma elites took place, which made the decision to establish this organization. At that time, the basic Romani symbols were also adopted: the flag and the hymn.

tłum. Kamila Zarębska

Fot. Stevo Kuzhicov

PODSUMOWANIE WARSZTATÓW O TEMATYCE ROMSKIEJ

Kim są Romowie, skąd przybyli, jakie mają zwyczaje, czym się kierują w codziennym życiu – te i wiele innych tematów było omówionych podczas cyklu warsztatów romskich, które członkowie Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, który od ponad 15 lat funkcjonuje przy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, przeprowadzili w kilku polskich miastach. Warsztaty zostały zorganizowane przy wydatnej pomocy Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce. Temat warsztatów: „Romowie znani i nieznan. Blask prawdy o Romach w Polsce. Geneza romskiego stereotypu i walka z nim” pozwalał prowadzącym, a byli nimi Andrzej Łuczak, Andrzej Sochaj oraz Jerzy Norbert Grzegorek, na szerokie zaprezentowanie najistotniejszych problemów, z którymi zmagają się społeczność romska w naszym kraju.

W

arsztaty zorganizowano w placówkach edukacyjnych oraz w jednym Komisariacie Policji w następujących terminach:

1. 25.05.2017 r. – Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej. Wydział Nauk o Zdrowiu i Nauk Społecznych. Zakład Ratownictwa Medycznego.
2. 06.10.2017. – Komisariat Policji Wrocław Fabryczna. Wrocław.
3. 09.10.2017 r. – Trybunał Koronny w Lublinie.
4. 20.10.2017 r. – Szkoła Podstawowa nr 4 im. Mikołaja Kopernika w Puławach.
5. 26.10.2017 r. – Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego w Zielonej Górze.

Główne cele projektu realizowanego przez Związek Romów Polskich to upowszechnienie oraz promowanie historii i tradycji Romów i Sinti, dziedzictwa kulturowego romskiego narodu, podkreślenie wagi, znaczenia dla każdego narodu, jakie mają dla nich symbole, język, wydarzenia.

Fot. Dominika Siennicka

Fot. Roman Jaborkhel

Ponadto celem projektu było:

- zapoznanie się z genezą, skutkami i przeciwdziałaniem powstawania oraz niwelowaniu osobowych, zbiorowych i środowiskowych skutków złych stereotypów; przeciwdziałanie narastaniu stereotypów i niwelowanie możliwych złych skutków stereotypu Roma;
- kształtowanie postaw patriotycznych, społecznych oraz wyrabianie szacunku do historii własnego narodu;
- popularyzacja działalności i wydawnictw Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, dwumiesięcznika „Romano Atmo”, wydawanego przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku.

Warsztaty składały się z dwóch części. W pierwszej prelegencji w formie wykładu przedstawili uczestnikom następujące tematy:

- Andrzej Sochaj – „Tożsamość romska dziś. (kim jest Rom; Romowie, kilka słów o romskich symbolach – flaga, godło, hymn; święta romskie)”;

- Andrzej Łuczak – „Zarys historii Romów w Polsce”;
- Jerzy Norbert Grzegorek – „Stereotyp Roma. Geneza i jego skutki”.

Później był czas na zadawanie pytań prelegentom przez uczestników warsztatów.

Część drugą warsztatów stanowił panel dyskusyjny zatytułowany: „Walka ze stereotypami: czy jest konieczna i czy jest możliwa? Sposoby przeciwdziałania dyskryminacji, rasizmowi, agresji, mowie nienawiści wobec osób narodowości romskiej.”

W panelu zasiadali: Andrzej Łuczak (moderator), Andrzej Sochaj i Jerzy Norbert Grzegorek.

Całość poszczególnych warsztatów zakończyła się ich podsumowaniem, wręczeniem uczestnikom publikacji Instytutu oraz innych opracowań, w tym kilka numerów naszego czasopisma „Romano Atmo”.

Uczestników warsztatów szczególnie interesowały bliskie im tematy

z racji wykonanego przez nich zawodu, lub też zainteresowań albo studiów jak np.: kwestie związane z edukacją Romów w Polsce, korzystanie przez nich z programów stypendialnych, ich kulturą, tożsamością, tradycją, kultywowania dziedzictwa kulturowego Romów i Sinty, upamiętnienia pomordowanych Romów w czasie II wojny światowej; dobrymi i złymi stereotypami na temat Romów. Na te tematy uczestnicy warsztatów sformułowali wiele pytań.

W Białej Podlaskiej uczestników warsztatów interesowały przede wszystkim sprawy związane z edukacją Romów, ich podejściem do spraw związanych ze służbą zdrowia – w tym dla czego Romowie w zasadzie nie mogą wykonywać zawodów medycznych, co dla przyszłych ratowników było niezrozumiałe.

We Wrocławiu w warsztatach uczestniczyli m.in. rzecznicy powiatowi z Komend Powiatowych Policji z Dolnego Śląska. Interesowała ich szczególnie

Romowie znani i nieznan. Blask prawdy o Romach w Polsce. Geneza romskiego stereotypu i walka z nim.

Fot. Magdalena Beda

kwestia związana z przestępstwami popełnianymi przez osoby pochodzące z mniejszości narodowych i etnicznych. Podkreślano, że powszechnie panujący stereotyp Roma – Cygana jako przestępca, kryminalisty jest niezgodny z prawdą. Dużym plusem jest fakt, że na terenie woj. dolnośląskiego nie ma Romów przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Spotkanie to będzie pomocne w dalszej pracy rzeczników powiatowych z Komend Powiatowych Policji z Dolnego Śląska, którzy na co dzień dbają, by wszyscy przestrzegali obowiązującego prawa, szczególnie w zakresie przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych.

W warsztatach w Lublinie uczestniczyli m.in. nauczyciele Szkoły Podstawowej nr 4 im. Mikołaja Kopernika w Puławach, pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Puławach oraz nauczyciele i przedstawiciele organizacji pozarządowych z Chełma i z Lublina.

Jednym z owoców tego spotkania było nawiązanie kontaktu z pracownikami szkoły i MOPS-u w Puławach. Ponieważ otrzymaliśmy informację, że warsztaty w Zabrze zostały odwołane z różnych przyczyn, zaproponowaliśmy dyrekcji Szkoły nr 4 i Ośrodkowi Pomocy Społecznej w Puławach kolejne warsztaty, na co otrzymaliśmy zgodę.

W Puławach w warsztatach uczestniczyli m.in. przedstawiciele dyrekcji

szkoły wraz z nauczycielami, członkami grona pedagogicznego, pracownicy administracji Szkoły Podstawowej nr 4 im. Mikołaja Kopernika pracownicy Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Puławach oraz rodzice i dzieci pochodzenia romskiego z Puław, które uczęszczają na co dzień do tej placówki oświatowej.

W Puławach, podobnie jak w Lublinie, uczestników warsztatów interesował bliski im temat z racji wykonanego zawodu, czyli kwestie związane z edukacją Romów, ich kulturą, powodami szybszego zakończenia przez wielu z nich edukacji szkolnej – przez zgodzie z romską tradycją – zawieranie małżeństw przez młode, zaledwie kilkunastoletnie, osoby pochodzenia romskiego. Skupiono się na diagnozie i próbie wyjaśnienia przyczyn dlaczego wielu Romów mimo sprzyjających warunków, jakie proponuje szkoła, nie kontynuuje edukacji po gimnazjum mimo istniejących i możliwości i wielu udogodnień takich jak nauczanie indywidualne uczniów romskich, wyprawki dla dzieci romskich, dodatkowa godzina romska opłacana przez organ prowadzący, a także daleko idąca pomoc z opieki społecznej.

W Puławach dyskusja miała szczególny charakter, gdyż uczestniczyły w niej osoby pochodzenia romskiego. Romowie, w zdecydowanej większości już zauważają jeszcze większą potrzebę edukacji swoich dzieci i widzą

straconą szansę przez poprzednie pokolenia, które nie chciały lub nie mogły jej podjąć albo jej kontynuować nauki z różnych przyczyn wynikających także z przestrzegania romskiej tradycji. Zmienia się, co cieszy, mentalność, szczególnie u Romni – kobiet romskich – w podejściu do edukacji swoich dzieci.

Widać poprawę we frekwencji uczniów pochodzenia romskiego. Potrzebna jest większa systematyczność, punktualność oraz dbałość o to, by dzieci uczęszczały na godzinę romską, aby m.in. mogły w jej ramach uzyskać pomoc w odrabianiu prac domowych, czy też nadrobić zaległości.

Dzięki temu spotkaniu rodzice uczniów romskich zapoznali się z możliwościami wyrównywania szans edukacyjnych, dostrzegli także potrzebę dalszych takich spotkań, które podnoszą ich świadomość znaczenia edukacji. W Puławach nie ma bowiem lidera romskiego, który by w ich imieniu działał i im pomagał w bieżącym rozwiązywaniu zaistniałych problemów.

Natomiast w ostatnich warsztatach w Zielonej Górze wzięli uczestniczyli m.in. pracownicy i studenci Uniwersytetu Zielonogórskiego.

W swoim wystąpieniu dr hab. prof. UZ Sławomir Kufel, dziekan Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego stwierdził, że jest to pierwsze I Spotkanie Romskie na Uniwersytecie Zielonogórskim. Ucieszył go fakt, że te warsztaty w końcu doszły do

skutku oraz, że dziś ludzie już nie boją się określać swojej tożsamości narodowej. Podziękował za przekazanie uczelni wielu interesujących materiałów na temat mniejszości romskiej.

Podczas panelu dyskusyjnego uczestnicy warsztatów – głównie pracownicy naukowcy Uniwersytetu oraz studenci III Roku Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej Uniwersytetu Zielonogórskiego zadawali wiele pytań na tematy związane z emancypacją kobiet romskich, zawodami i profesjami romskimi, edukacją i programami stypendialnymi, z których korzystają dzieci i młodzież romska. Pytano, ile romskich kobiet aktywnie uczestniczy w życiu społecznym, co zmienia się w ich życiu w zakresie przestrzegania tradycji romskiej. Uczestnicy warsztatów dostrzegli potrzebę rzetelnego, żmudnego zbadania tego tematu przez odważnych naukowców, którzy wejdą w to środowisko i razem z Romami zgodnie z przyjętą metodologią go opracują. Podkreślali uświadamiania ludzi m.in. na takich spotkaniach i w publikacjach na temat mniejszości romskiej, a zwłaszcza na tematy związane z zagładą Romów i Sinty podczas II wojny światowej oraz dostrzegli potrzebę edukacji Romów i dbania, oraz zachowania dziedzictwa kulturowego Romów i Sinty.

Fot. Justyna Matkowska

Fot. Justyna Matkowska

Jednym z dyskutantów był Eugeniusz Siwak, Rom z Nowej Soli. Eugeniusz Siwak przedstawił działalność stowarzyszenia romskiego i określił jawiące się przez Romami wyzwania. Na zakończenie warsztatów uczestnicy i prelegenci wspólnie zastanawiali się, w jaki sposób nie tylko powinno,

ale trzeba zmieniać zły stereotyp dotyczący Romów.

Łącznie w pięciu warsztatach w: Białej Podlaskiej, Wrocławiu, Lublinie, Puławach i Zielonej Górze uczestniczyło przynajmniej 240 osób.

Związek Romów Polskich dostrzega potrzebę dalszego kontynuowania warsztatów i dalszej popularyzacji wiedzy o tematyce romskiej w innych miejscach na terenie Polski.

Dziękujemy Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce za finansowe wsparcie tego projektu oraz wszystkim osobom i instytucjom z miast, w których odbyły się warsztaty za pomoc w przygotowaniu, promocji i przeprowadzeniu ich w 2017 roku.

Andrzej Sochaj

Projekt „Warsztaty o tematyce romskiej – Romowie znani i nieznani. Blask prawdy o Romach w Polsce. Geneza romskiego stereotypu i walka z nim” jest finansowany przez Fundację im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce.

Pheniben pał saworo so sas pro warsztati pało Roma

„Roma so ten dżianen he na dżianen. Ceło ćiaćipen pało Roma andre Polska. Sar pes rakhłe stereotipi pało Roma he sar tenca pes the mareł”

Roma ko koda, katar jawiłe, sawe sy łengre zwyczajje, sar dżiwen pro sako dżiwes – pał kada he pał awer temati ophende pro warsztati pało Roma dżiene kate Rada Naukowa Instytutu Pamięci he Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu. Instytutos imar 15 berś kiereł bući pašo Związek Romów Polskich thaneja andro Szczecinkos. Warsztati sas kierde andro wikidłe fora andre Polska. Fundacja im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska dine bari pomoca, kaj o warsztati jawen kierde. Warsztatengro tematos sas „Roma so ten dżianen he na dżianen. Ceło ćiaćipen pało Roma andre Polska. Sar pes rakhłe stereotipi pało Roma he sar tenca pes the mareł” prowadzinenas o Andrzej Łuczak, Andrzej Sochaj he o Jerzy Norbert Grzegorek. Sas ten możliwość kaj the ophenen pał najwazneder problemi sawe dochuden Romen andre Polska.

Fot. Magdalena Beda

Fot. Roman Jaborkhel

Warsztati sas kierende andre placówki edukacyjna, a jekh warsztatos sas pro Śungune andro Komisariat. Warsztaty kierende sas andre dżiwesa:

1. 25.05.2017 berś – Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II andre Biała Podlaska. Wydział Siklariben pał Saścipen he Społeczno Siklariben. Zakład Ratownictwa Medycznego.
2. 06.10.2017 berś – Komisariat Policji Wrocław Fabryczna. Wrocław.
3. 9.10. 2017 berś – Trybunał Koronny andro Lublin.
4. 20.10.2017 berś – Szkoła Podstawowa nr 4 im. Mikołaja Kopernika andro Puławy.
5. 26.10. 2017 berś – Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego andre Zielona Góra.

Główno celos sawo sas zathodo andro projektos sas kaj buteder dżiene andre Polska the dodżianen pes pał Romengri he Sintii historia he tradycja. Ważno sas kaj the podchazdeł upre sawo so sy perdło Romengri he Sintii nacja najbarder znaczenie koda sy: łengri chib, symbole, wydarzenia.

Awer celi sawe sas zathode andro projektos sy:

– the zaprindżareł pes sar powstainde, so kofestar sy, sar pes the mareł te

phuje stereotypenca ko jekh dżieno, ći buteder dżiene he perdało celi nacja; sar pes the mareł he kaj the na domukheł kaj the na baron phuj stereotypi pro Roma;

– the wkieřeł postawa patriotyczno, społeczno he the deł paćiw perdało nacjakri historia;

– the jaweł sündło pał kada so kiereł he so wideł o Instytutos Pamięci he Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holokaustu, dujchönengro czasopismo „Romano Atmo” wideł fes o Związek Romów Polskich thaneja andro Szczecinkos.

Warsztati sas uthode pro duj części. Andre jehkto część kiedro sas wykłados he pał kajse temati:

– Andrzej Sochaj – „Romani tożsamość adadżiwes (ko koda sy Rom; ćiepo ława pał romane symbole – flaga, godło, hymnos, romane inepa);

– Andrzej Łuczak – „Harnes ophendźi Romengri historia andre Polska”;

– Jerzy Norbert Grzegorek – „Streotypi pał Roma. Sar jon powstainde he so sy kofestar”.

Palis sas ćiasos kaj o dżiene so sas pro warsztatos the zaden pućhibena.

Andre dujto część pro warsztati than zalila tematos: „Mariben te stereotipenca: ći koda muśinas the kiereł he ći daha rada? Sar śaj maras pes ława dyskriminacjaha, łe rasizmoha, hola-ha he łe nenawistno wakeribneja ko Roma.”

Andro wakeriben than paśo skamint zalife o: Andrzej Łuczak (dżieno so kierineł wakeribneja), Andrzej Sochaj he o Jerzy Norbert Grzegorek.

So duj części warsztatengri skunćinde pes phenibneja pał saworo pał soste wakerienas. Dżiennegie so sas pro warsztati aćite rozdzine publikacje jako Instytutos he meg awer opracowania, a tiż amaro czasopismos „Romano Atmo”.

Dżiene so sas pro warsztati igien pes interesinenas kajse tematence so śaj jawen łengie pomocna andre łengri bući albo pro studii. Koda sas kajse temati sar: siklariben te Romengro andre Polska, ći he sar kożistinen pał programi stypendialne, Romengri kultura, tożsamość, tradycja, kultywowania dziedzictwa kulturowego Romów he Sintii, ći he sar pamentinen pał Roma zamurdarde andro II baro mariben; łacze he phuj stereotipi pał Roma. Pre kała temati dżiene so liłe udziałos andro warsztati zadine but pućhibena.

Andre Biała Podlaska dżienen so sas pro warsztati najbuter interesinenas pes saworeja so dżiał pał siklariben Romengro andre Polska, sar o Roma den peskie rada łe saścipeneja he sar di-khen pre służba zdrowia – andre koda, tiż soskie Roma naćci kieren bući andro medyczna bućia, so na sas zrozumiało perdało dżiene so kamen the kiereł bući andro ratownictwo medyczne.

Fot. Dominika Siennicka

Pro warsztaty andro Wrocławos liłe udziałos różna dziene. Maškar łende sas rzecznicy powiatowi z Komend Powiatowych Policji z Dolnego Ślaska. Interesinełas łen saworo so sas powiązimen te przestępstwami sawe kierde dziene kato mniejszości narodowe he etniczna. Wakierenas kaj andro stereotypos Rom – Cygan przestępca, kryminalista dodikheł pes kaj kajso wakeriben nane ćiacio. Igien ważno sy faktos kaj andro województwo dolnośląskie andre placówki opiekuńczo-wychowawczych na beł ani jekh Rom.

Kajso spotkanie jaweł igien pomocno kaj dureder o rzecznicy powiatowi z Komend Powiatowych Policji z Dolnego Ślaska the kieren łachi bući. Pro sako džiwes dbainen kaj sawore the pszestzeginen prawo sawo sy ustanowimen, a szczególnie kaj the jaweł pszestzegimen prawo perdało mniejszości narodowa he etniczna.

Andro Lublinos pro warsztaty jawiłe m.in. nauczyciele Szkoły Podstawowej nr 4 im. Mikołaja Kopernika andro Puławy, dzene so kieren bući andro Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej andro Puławy, o nauczyciele he przedstawiciele organizacji pozarządowych kato Chełm he Lublin.

Udinias pes the nawiąziweł kontakti te dzienca kate szkoła he MOPS-os andro Puławy. Chudlam informacja kaj warsztaty andro Zabrze aćile odwoti-men pał różna powodi he waškoda pućhlam direktoris Szkoły nr 4 he Ośrodkowi Pomocy Społeczne andro Puławy ći na kamen kaj the kieras meg jekh warsztatos, jone pre kada dine zgoda.

Pro warsztaty andro Puławy liłe udziałos dziene kate dyrekcja szkoły he nauczyciele, dziene kato grono pedagogiczne, dziene so kieren bući andre administracja andre Szkoła Podstawowa nr 4 im. Mikołaja Kopernika, dziene kato Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej Puławende, Romane ćhawe so kodoj phiren andre szkoła he tiż tengre dada.

Andro Puławy kawka samo sar andro Lublin dziene pro warsztaty najbuter interesinełas kada so šaj pes łengie pszydeł andre bući, a dział pał siklariben perdało Roma andre Polska, łengri kultura, soskie Romane ćhawe sigieder

skonćinen peskro siklariben – waškoda kaj kawka phenel Romani tradycja – kaj łen wera igien terne dziene romane raterstar. Kamenas pes the dodzianeł, the rakheł pszyczyną soskie Roma choć sy łen sprzyjająca warunki sawe deł szkoła, na dzian dureder ćiak łengri edukacja skunćineł pes pro gimnazjum. A sy łen możliwości i udogodnienia kajse sar siklariben jekh pro jekh, wyprawki perdało Romane ćhawe, buteder jekh romani chodzina, opoćindzi pał organ prowadzący he tiż bari pomoc kato opieka społeczno.

Puławende pheniben zaila szczególnie than, bo sas kodoj dziene romane raterstar. Imar buteder Roma dodikhen kaj ćhawengie potrebno sy meg buteder siklariben he kampał the phenel kaj poprzednio pokolenie na wikożistindzias peskri szansa. Kawka pes kierzias, bo albo na kmenas pes the siklareł, abo naści phirenas andro szkoły. Przyczyny sas różna a kampał the na bisterel kaj Romen sy łengri

Khetanes andro pańc warsztaty andro: Biała Podlaska, Wrocławiošte, Lublinoste, Puławende he andre Zielona Góra liłe udziałos najćiuneder 240 dziene.

tradycja he mus ła the pszestrzeginen. A kana but pes zmienineł he zmienineł, tiż pes mentalność, szczególnie Romnia dodikhen szansa perdało ćhawe kaj feder pes łengie dźiweta sar jawena wysiklarde. Koda sy mišto.

Dodikheł pes kaj buteder ćhawe phiren andre szkoła. Potrzebno sy meg bareder systematyczność, punktualność he kampał the dopilnineł kaj o ćhawe the phiren pre romani chodzina, bo pre ła te śaj chuden pomoc kaj the pisinen zadanie, ći tiż the nadrobi-nen zaległoci.

Pre koda spotkanioś dada śaj pes zaprindziarde sawi pomoc śaj chuden ćhawe kaj the wyrówninen peskre szanse andro siklariben. Dodikhę, tiż kaj kajse spotkania den but andro dumisagos. Andro Puławy nane żadno Romano lideris so bi pes załetas problemenca sawe sy kodoj Romen pro sako dźiwes.

Pre ostatnia warsztati andre Zielona Góra jawiłe dziene so kieren bući he studentii pro Uniwersytetos Zielonogórsko.

Andro peskro wakeriben dr hab. prof. UZ Sławomir Kufel, dziekanos Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Zielonogórskiego phendźia kaj sy koda I Romano Spotkanie pro Uniwersytetos Zielonogórsko. Sas rado kaj o warsztati sy kierde, a manuśa adadźiwes na daran pes the phenet ko jon sy, sawi sy łengri nacja. Palikierdźias kaj e uczelnia chudła but interesująca materiały pało Roma.

Fot. Magdalena Beda

Pro warsztati sas kierdo panelis perdało wakeriben. Dziene a najbuter pracownicy naukowii Uniwersytetu he o studentii III Roku Pedagogiki Przed-szkolnej he Wczesnoszkolnej Uniwersytetu Zielonogórskiego zadenas but różna phućibena. Pućhibena dotyći-nenas Romnien (sar dźiwien), sawe sy romane bućia, pało siklariben he programi stypendialne perdało ćhawe he terne dziena. Phućienas kieci Romnia łen udziałoś andro społeczno dźiwipen, ći inaczej dikhen pre romani tradycja he sar adadźiwes ła pszestrzeginen. Dziene pro warsztati dodikhę kaj sy potrzeba the kieret łaćhe badania pał kada tematos, a naukowcy so kada kierena musinen the jawet odważna, the dźiał maśkro Roma he khetanes łe Romenca the kieret bući. Ophenenas kaj kampał manuśen the uśwaidomineł pre kajse właśnie spotkania he andro publikacje pało Roma, a zwłaszcza pał temati sawe ophenen pał baro murdaripen sawo dochudła Romen he Sinti pašo II baro mariben. Dodikhę, tiż kaj igien potrebno sy romengie siklariben, he tiż kaj kampał the dbaineł he zachowineł Romen-gro he Sinti dziedzictwo kulturowe.

Ław andro pheniben zaila o Eugeniusz Siwak, Rom kate Nowa Sól. Eugeniusz Siwak ophendźia pał romane organizacje he sawe angłał Roma therdżion wyzwania. Pro końcos sawore dziene he prlegenci khetanes dumine-nas kaj na ćiak powinno, ale konieczno sy kaj the zmienineł stereotypi sawe phiren pało Roma.

Khetanes andro panć warsztati andro: Biała Podlaska, Wrocławiośte, Lublinosťe, Puławende he andre Zielona Góra life udziałoś najćiuneder 240 dziene.

Związek Romów Polskich dodikhę kaj kampał dureder the kieret kajse warsztati he dureder meg buteder the ophenet he the siklařet pało Roma andre awer fora Polskate. Palikieras Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska kaj wspomozinte amen łowenca he śaj kierdźiam kada projektos. Palikieras, tiż saworengie dzienengie he instytucjengie forendar andro sawe kierde sas warsztati, kaj amengie pomogin-de he śaj łen miśtes kierdźiam andro 2017 berś.

łum. M. Szewczyk

Projektos „Warsztati pało Roma – Roma so łen dźianen he na dźianen. Ceło ćiacipen pało Roma andre Polska. Sar pes rakhę stereotypi pało Roma he sar łenca pes the mareł” isy finansowano pełde Fundacja im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo andre Polska.

dla romskich ofiar nazizmu

Starsi Romowie bardzo często borykają się z różnego rodzaju problemami żywotowymi. Każdy z nich ma inne przeżycia, każdy doznał różnych, większych lub mniejszych krzywd w młodości, których konsekwencje zdrowotne ujawniają się w starszym wieku. Jeżeli do tego doda się problemy finansowe, a często i bytowe, to uzyskujemy obraz człowieka nieporadnego, potrzebującego pomocy z zewnątrz. Nieporadność ta jest efektem wielu czynników: są to m.in. brak pomocy ze strony rodziny, niskie dochody, problemy zdrowotne i silne przywiązanie do tradycji ograniczające np. kontakt z lekarzem. Naprzeciw tym problemom wychodzi projekt „Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu” finansowany przez niemiecką Fundację „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” (EVZ).

W

tym roku w Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku dobiegła końca czteroletnia praca przy tym projekcie.

Fundacja „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” (EVZ) w Berlinie już w 2013 roku powierzyła Związkowi Romów Polskich realizację projektu „Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu” ufając tym samym, że nieporadność życiowa romskich ofiar nazizmu poprzez działania zatrudnionych przy projekcie asystentów socjalnych zostanie zniwelowana, bowiem Fundacja EVZ wspiera międzynarodowe projekty, służące wzmocnieniu partnerskiej współpracy między Niemcami a krajami, które ucierpiały pod reżimem narodowego socjalizmu. Z dochodów funduszu żelaznego w wysokości 358 milionów Euro Fundacja przeznacza rocznie ponad 8 milionów Euro na projekty odpowiadające jednemu z trzech priorytetów: tj. na projekty, które podtrzymują pamięć o rządach narodowego socjalizmu i przybliżają tę historię młodzieży,

oraz na działania na rzecz demokracji i praw człowieka, a także na pomoc humanitarną dla ofiar reżimu narodowego socjalizmu, w tym międzynarodowe projekty wspierające osoby, które ucierpiały pod reżimem narodowego socjalizmu.

Projekt opierał się w szczególności na wsparciu przez tzw. asystentów socjalnych liczby 80 Romów, którzy przeżyli Holocaust. Pomoc asystenta opierała się w szczególności na podejmowaniu różnego rodzaju działań mających na celu polepszenie ich sytuacji życiowej m.in. w uzyskaniu łatwiejszego dostępu do opieki medycznej i psychospołecznej, uzyskania odpowiedniej pomocy z MOPS, GOPS i innych instytucji pomocowych, co może w jakikolwiek sposób pozytywnie wpłynąć na polepszenie sytuacji życiowej beneficjentów. Czteroletnia realizacja wspomnianego projektu przyniosła widoczne efekty. Romskie ofiary nazizmu to grupa zróżnicowanych i zniekształconych przez prześladowania wojenne osobowości. Fakt, że Romowie mają silnie zakorzenione więzi rodzinne i – podczas wojny jak nakazywała tradycja – podróżowali całymi rodzinami i z całym swoim dobytkiem, sprawił niestety, że w czasie wojny podczas represji często tracili wszystko co dla nich najważniejsze

– bliskich, którzy mogliby dziś, gdyby żyli, ich wspomagać. Niestety, nie wszyscy ci, którzy przeżyli wojenną gehennę mogą liczyć na pomoc członków rodziny. Dziś są to osoby w podeszłym wieku, zniszczone życiem, nękane wieloma chorobami. Często z trudem wiążące przysłowiowy „koniec z końcem”, bowiem w czasach taborowych a i w późniejszych nie dbały o zapewnienie sobie godziwej emerytury, gdyż stałe posady nie pasowały do ówczesnego obrazu Roma. Dodatkowym utrudnieniem jest brak umiejętności pisania i czytania i przez to nie potrafią sobie poradzić w kontaktach z urzędami, a załatwienie jakichkolwiek formalności, przy dużej urzędniczej obojętności, stanowi olbrzymie wyzwanie. I w tych sprawach pomoc asystenta socjalnego stała się niezbędną.

Trzeba dodać, że nieocenione wsparcie uzyskaliśmy również dzięki udziałowi w konkursie „Razem możemy więcej”, którego inicjatorem jest Fundacja Dbam o Zdrowie z siedzibą w Łodzi. W ramach konkursu, w ubiegłych latach, otrzymaliśmy dodatkowe środki pieniężne na zakup leków dla

naszych podopiecznych, dostępnych na tzw. kartach podarunkowych, które w ramach projektu stanowiły środek płatniczy w aptekach DOZ na terenie miast, w których zamieszkiwali beneficjenci. Jeżeli i w tym roku projektowym Fundacja DOZ ogłosi konkurs, to na pewno będziemy aplikować o dodatkowe fundusze, bo wsparcie w postaci refundacji zaordynowanych przez lekarzy leków, to dla naszych podopiecznych najważniejsza forma pomocy w obliczu postępujących chorób i niskich dochodów.

Należy wspomnieć także, że do najczęściej występujących u beneficjentów chorób zaliczają się: cukrzyca, miażdżyca, choroby serca, choroby nowotworowe. Są to choroby cywilizacyjne, przewlekłe, wymagające stałego przyjmowania, często bardzo drogich i nier refundowanych przez NFZ, leków. Osoby o niskich dochodach często stają przed dylematem: czy wykupić leki czy np. zapłacić czynsz. Tu program okazał się zbawieniem. Łącznie z pomocy na zakup leków oraz usług medycznych i zakupu sprzętu medycznego w projekcie skorzystało 80 osób, kobiet i mężczyzn z terenu całej Polski. W trakcie realizacji projektu asystent socjalny, podczas wizyt u swoich podopiecznych, miał możliwość na bieżąco monitorować ich stan zdrowotny. Mógł tego dokonać wizualnie, a także mógł ocenić potrzeby beneficjenta na podstawie przedstawionych recept na niezbędne leki. Ponadto asystenci w wielu przypadkach towarzyszyli beneficjentom podczas ich wizyt w gabinetach lekarskich, dzięki czemu mieli wgląd w dokumentację medyczną beneficjenta i zaleceń lekarskich. Na podstawie dokumentacji lekarskiej (wypisy, recepty itp.) oraz wiedzy na temat sytuacji zdrowotnej beneficjentów, asystenci dokonywali zakupów niezbędnych leków i sprzętu. Wielu beneficjentów mogło również skorzystać z zabiegów rehabilitacyjnych z zakresu fizykoterapii i kinezyterapii. Zabiegi te miały olbrzymi wpływ na codzienne funkcjonowanie beneficjentów, gdyż zdecydowanie poprawiły ich sprawność ruchową. Wszelkie dolegliwości związane z stawami oraz różnego typu zwyrodnieniami wynikającymi z wieku lub trybu życia znacznie zmniejszyły się lub prawie całkowicie ustąpiły i teraz już od samych beneficjentów zależy, by utrzymać je jak najdłużej. Dzięki programowi udało się również sfinan-

sować kilkumiesięczne wypożyczenie aparatu tlenowego dla dwóch beneficjentów. Zapotrzebowanie na pomoc ze strony asystentów nadal jest ogromne. Beneficjenci bardzo często zgłaszali potrzebę zwiększenia limitu środków pieniężnych na leki, a także uzyskanie dotacji na zapłatę czynszu i mediów. Potrzebne jest także uzyskanie wsparcia w postaci paczek żywnościowo-higienicznych. Podczas pracy przy projekcie asystenci na bieżąco monitorowali adresy stron internetowych instytucji pomocowych i ogłoszeń lokalnych, a także starali się dotrzeć bezpośrednio do potencjalnych fundatorów, którzy zechcą wesprzeć ofiary Holocaustu.

Praca przy tym projekcie wymagała od asystentów ogromnego wysiłku, gdyż tego rodzaju opieka nad ludźmi starszymi i schorowanymi wymaga z jednej strony cierpliwości i taktu, a z drugiej – upor, umiejętności przekonywania i konsekwencji w działaniu. Jednym z najważniejszych celów było przekonanie beneficjenta, że warto samemu zatroszczyć się o niektóre sprawy. Chodziło przede wszystkim o wpojenie podopiecznym przekonania, że lekarz na pewno pomoże, a nie zaszkodzi, że warto samemu pójść do przychodni, gdy dopadnie jakaś przypadłość. Ponadto, asystenci wskazywali jak i gdzie można uzyskać niezbędną pomoc, podawali adresy i telefony, uczyli jak o tę pomoc można się ubiegać. Dodatkowo asystenci zajmowali

się pracą biurową, musieli gromadzić całą dokumentację dotyczącą przebiegu realizacji projektu, w tym dokumentację każdego wydatku. Potrzebne to było do rozliczenia otrzymanych kwot. Dodatkowym dokumentem potwierdzającym prawidłowość wydatków był dokument zbiorczy, w którym beneficjent potwierdzał swoim podpisem otrzymane świadczenia w postaci leków, wizyt lekarskich czy zabiegów rehabilitacyjnych.

Realizacja projektu pozwoliła na osiągnięcie następujących rezultatów:

- wzrost liczby beneficjentów, którzy chętnie będą odwiedzali lekarzy specjalistów;
- wzrost liczby beneficjentów, którzy sami będą umiejętnie kontrolować swój stan zdrowia;
- wzrost liczby beneficjentów, u których w znacznym stopniu zwiększyła się świadomość, że profilaktyka zdrowotna jest sprawą priorytetową.

Uzyskanie tych efektów było możliwe dzięki finansowemu wsparciu niemieckiej Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” (EVZ) w Berlinie.

Magdalena Puszczykowska

Fot. Anna Szymańska

Projekt finansowany przez Fundację „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” (EVZ)

Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmo

Phure manusien isy vavir chane problemy dre peskro dzipen. Kažo łendyr przegeja dre dzipen but, každunes isys vavir tugi, krzywdy – tym bardziej kaj isy dava pokolenio romane nacjako savo przegeja dujto svetytko maryben. Pe phurypen vydzian do tugi i sykaven pes nasvalipena. A so ke dova dodzian sodyvesytka problemy dzipnytko, kaj nani łovore pe dzipen i pe draba, to dasave manusia na dena peske sasesa rada korkore i potrzebinen bary pomoc. Łengry naporadność vydział pełde varykicy powody, pał przykłado nani łen łacchi pomoc semencatyr, nani łen bare dochody, isy nasvałe pe vavir čhane nasvalipena i zorałes rykiren tradycja, ale na kamen te dział ke doktory. Kaj te pomogineł dasave manusienge dre łengre problemy kerdo isy projekto „Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmo” („Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu”), savo finansyneł sasytka Fundacja EVZ – „Rypyryben, Odpheniben i Przyszłość”.

Dre dava berś Romano Związko Szczecinkostyr kończynel realizacja da projekto, savo isys pełde 4 berś. Fundacja EVZ – „Rypyryben, Odpheniben i Przyszłość”, saveniasa zachindziam umowa pe da projekto dre 2013 berś, uważynełys kaj sthodo pełde jamary organizacja projekto „Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmo” pomogineła but phure Romenge kaj przegene nazizmo. Sasytka fundacja dykcja dre jamaro projekto szansa kaj te stykniakireł do dzipnytko naporadność phure nasvałe Romengry, pełde zorali pomoc save dena łenge zatrudniona dre projekto asystenty socjalna. Fundacja EVZ wspiereł maškrethemytko projekty pał zorałedyr khetanipen dre współpraca maškre Sasendyr a thema, save cierpinenys pełde nazizmo.

Fundacja isy baro funduszo sastyrytko – 358 milionów euro, savestyr pał dochody łestyr przeznaczyneł 8 miliony euro pe berś pe projekty kaj vdzian dre tryn priorytety:

- projekty rypyrybnytko pał rządu save isy dre nacjako socjalizmo i opehen da historia terne manusienge;
- projekty pał dzialaność pał demokracja i ciacipena manusitka;
- projekty pał pomoc humanitarno manusienge kaj przegene nacjako socjalizmo.

Dre projekto „Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmo” aystenty socjalna pomogindte 80 phure manusienge, save przegene Holocausto. Asystenty kerenys vavir čhane działani kaj poprawineł sytuacja dzipnytko do manusiengry. Starynenys pes kaj phure manusia te doresen pes ke doktory, te javeł łen łacchi pomoc MOPSendyr i vavire instytucjendyr pał pomoc – pomoginenys do phure manusienge kaj te javeł łenge łokhedyr pe so dyves. Pełde 4 berś dasavi pomoc isy dyčte efekty. Romane phure manusia save przegene nazizmo isy but vavir čhane manusia, charaktery i každunes isy łeskry dukhani historia savi przedzidzine dre II svetytko maryben. Doła dukhane ciry kerde łenge bary krzywda. Ke Roma więzi semen-

cytko isy but zorałe, gił maryben bare semency tradenys sare khetanes dre tabory. Syr Sasy zacznindte te prześladyneł Romen – te zamareł, te phandel dre getty i dre lagry – często dre jekh chwila manusia tracinenys saro, tracinenys dova so najważnyndyr – peskre manusien, peskre semency. Dova kon przedzidzija często čhełys korkoro pe sveto, bo semencen Sasy zamarde. Właśnie adzia pes rakheł kaj dasave manusienge kana nikon na pomogineł, bo nani koneske, nani łen semency. A nawet so phure manusien isy semenca, to często isy adzia kaj jone też nani w stanie te pomogineł, bo korkore do pomoc potrzebinen. Dadyves romane phure manusia isy dre baro kotyr dre but phary sytuacja – dre nasvalipena, często ciorore... Nani łen przecieź vykerde buciasa emerytury, pełde dava kaj dre ciry taborytko, ale i pošli dova Roma kerenys bucia. Butedyr problemo dodział jeszcze kaj nadzinen te deł apre i te čhineł, a pełde dava naśty peske poradzinen dre vavir čhane sprawy urzędowa pał obojętnie save formalności vavir čhane lifenca. I adaj

Khetanes pomoc dorestte dre projekto 80 phure manusia – Roma i Romnia cełe Polskatyr.

FUNDACJA
dbam o zdrowie

dre dasave sprawy asystenty dyne bary pomoc jamare phure manusienge.

Trzeba adaj te phenet cacio kaj vavir bary pomoc jamare romane beneficjenty dorestle teŝ peŝde dava kaj dodatkowo khetanes kerasy vavir projekto, kaj khareŝys pes „Pe sastypnytko przyszłość – doŝenge kaj przegene Holocausto” („Ku zdrowej przyszłości – dla ofiar Holocaustu”). Dava projekto kerdo isys dre Konkurso Grantowo KHE-TANES MOGINAS BUTEDYR! („Razem możemy więcej”), savo organizynety DOZ Fundacja *Dav but sastypnatyr* Łodziatyr. Dre 3 kotyra dava projekto doreŝciam dodatkowa ŝrodki pe dova kaj te kinas draba jamare beneficentenge, phure nasvaŝe manusienge. Na doreŝciam ŝadna łove, tylko specjalna fody pe save namarde isys ŝrodki, paŝ save možna isys te kineŝ draba dre ap-teki DOZ dre foria kaj beŝte isy Roma savenge pomoginasys. So pe vavir berŝ Fundacja DOZ paŝe ogłosineŝa dasavo konkurso, to na pewno paŝe stovasam liŝa ke jone paŝ projekto, bo dova kaj vykinasys phure manusienge draba za-cegerde łenge peŝde doktorendyr isys najbarendyr pomoc łenge.

Jamare manusia isy nasvaŝe pe vavir ĉhane nasvalipena. Najĉeŝtedyr nasvalipena isy cukrzyca, miąŝdzyca, pe dŝi, kirmo. Daŝa nasvalipena isy but phare, przewleklá, naktóra phenen kaj cywilizacyjna i wymaginen kaj nasvaŝe musinen stale te przyŝeŝ draba – ĉeŝto droga i narefundowana peŝde NFZ. Manusia saven isy tykne dochody najevkar musinen te vykendeŝ: czy te vykineŝ draba, czy te opreskireŝ paŝ kher. Adaj właŝnie jamary pomoc isy łenge but potrzebno i peŝde da projekty isys łenge but łokhedyr dre dziŝpen. Khetanes pomoc dorestle dre projekto 80 phure manusia – Roma i Romnia ceŝe Polskatyr. Asystenty socjalna vykinyenys łenge draba, preskirenyenys paŝ doktory prywatnie, paŝ rehabilitacji, kinenyenys łenge sprŝeto medyczny. Asystenty phirenyenys ke phure manusia save isys teŝ łengry opieka i pe bieŝąco monitorynenys syr pe czujinen, syr isy łengre sastypnasa. Asystenty dykhenys pe dasave manusiestyr i dzinenys czy fededyr pes czujinen, dava dyĉto isy so manuŝ

Butedyr problemo dodziaŝ jeszcze kaj nadzinen te deŝ apre i te ĉhineŝ, a peŝde dava naŝty peske poradzinen dre vavir ĉhane sprawy urŝedowa paŝ obojŝtnie save formalnoŝci vavir ĉhane liŝenca.

regularnie dziaŝ i zadykheŝ ke nasvaŝe phure manusia – najevkar zdykhasam koneske pe muj i juŝ dzinas czy soŝ łes dukhaŝ, albo kaj dadyves miŝto pes czujineŝ bo dyĉto kaj muj saŝ, a i rakireŝ vavir ĉhanes. Dykhenys teŝ przecieŝ pe recepty drabenca i juŝ poŝli dava dzinenys savi isy sytuacja, czy isy fededyr, czy gorsiedyr. Trzeba teŝ te przybŝikireŝ kaj asystenty but moŝy dzianys peskre beneficjentenca khetanes ke doktory i daŝeske dzinenys miŝto paŝ nasvalipena i so doktory keren daŝesa, a poŝli dova moginenys te vykineŝ draba save doktory zacegerde czy savoŝ potrzebno sprŝeto. But beneficjenty korzystenyenys teŝ paŝ finansowanie zabiegi rehabilitacyjna paŝ fizykoterpia i kinezoterpia. Dava isys bary pomoc phure manusienge dre sodyvesytke dziŝpen. Kaŝdo kones zorates dukhaŝys trusiu, stawy, kones isys zwyrodnieni peŝde phuryŝpen czy vavir powodostyr dziŝneŝ syr dava mogineŝ te uprzykŝyneŝ dziŝpen. Peŝde rehabilitacji ke jamare manusia javia bary poprawa, a naktórengre przegene caŝkiem dukha. Peŝde projekto udyja pes teŝ te sfinasyneteŝ te vypacieŝ aparato tlenowo pe varykicy ĉhona duje manusienge. Isy ciaciunes bary potrzeba kaj asystenty te pomoginen duredyr phure manusienge. Beneficjenty ĉeŝto phenenyenys kaj miŝto javiaby kaj te javen butedyr ŝrodki pe draba, a nawet kaj te javen dotacji pe czynso i vavir opreskirybena dre kher. Potrzebno isy teŝ kaj te javen łenge saveŝ paczki habnenca i chemiczne ŝrodkenca. Syr isys realizowano projekto, to asystenty dre peskry buty pe bieŝąco przedykhenys ryga internetowa instytucyngre paŝ pomoc, ogłoszeni lokalna, próbinenyenys te rakheŝ i te dodziaŝ

ke vavir fundatory, save kamdŝeby te pomogineŝ manusienge kaj przegene Holocausto.

But bary buty isys asystenten paŝ da projekto, peŝde dova kaj opieka paŝ phure nasvaŝe manusiendyr nani łokhi buty. Jekhe rygatyr trzeba te javet cierpliwo i te poddziaŝ taktosa ke manusia, a vavire rygatyr trzeba te javet zahaŝo, zoraŝo, konsekwentno dre peskry buty, ne i te dzineŝ manusien te przekonineŝ dre vavir ĉhane sprawy paŝ sastypen. Baro celo isys kaj te przekonineŝ da manusien, kaj trzeba te deŝ but korkoreske paŝ naktóra sprawy. Dziaŝys paŝ dava kaj wpojineŝ łengo przekonanie, kaj doktory na pewno soŝ łenge pomoginena, a na zaszkodzinená, kaj warto te dziaŝ ke przychodnia so soŝ ten dukhaŝ, so czujinen pes nasvaŝe. Asystenty vyrodenys i poŝli dova phenenyenys teŝ beneficjentenge i łengre semencenge kaj i savi pomoc moginen te doreseŝ, podenyenys adresy, telefony, maili – sykłakirenyenys beneficjenten syr i kaj dasavi pomoc moginen te doreseŝ. Opróĉ doŝestyr asystenty zaŝenyenys pes sare liŝenca dre projekto dre peskry buty biurovo. Kerenys i skendenys celo dokumentacja paŝ realizacja projekto, kaŝdo jekh faktura paŝ draba czy rehabilitacja i vavir liŝa, kaj projekto te javet miŝto rozgindŝo.

Projekto jandzia but łacŝe rezultaty. Kana isys butedyr phure manusia save kamen te phireŝ ke doktory specjalisty. Butedyr manusia save dzinen juŝ fededyr te kontrolineŝ peskro sastypen, peskre nasvalipena. But phure manusia zhaline teŝ kaj but waŝno sprawa isy profilaktyka sastypnytko. Dava saru udyja pes paŝ parykiryben Fundacja EVZ – „Rypyryben, Odpheniben i Przyszłość” Berlinatyr, savi sfinasyndzia da projekto.

łum. Ania Peretka

Projekto sfinansyndzia
Fundacja EVZ – „Rypyryben,
Odpheniben i Przyszłość”

Pałe przegejeja berś...

Pałe Święty, pałe Nevo Berś, a jame sare sam phuredyr o berś

Dopiero isys nijał, khamoro i tatypen, a już isy vend, iva i silipen. Dopiero so samys ke peskre mułore pe groby dre mulikano dyves, a adaj już Święty. Vydeł pes kaj Nijałytka Święty isys saveś čhon dałestyr, a dava butedyr syr phaś berś już zgeja i kończyneł pes da 2017 berś. Bersia nasien mire manusia. Sareng. Ciro nikon na zaryki-reła. Jamare Papy, Dada, Kaka, Bibia na jevkar dre rakiryben peske phenen: „*Syr da bersia syges znałtłe. Kaj do ternipen, kaj do kochana ciry. Dykhen syr dava vybarija, rypyrav syr nahara phirełys jeszcze pe čtar...*”. Terno pokolenio pał varykicy bersia phenena adzia sames. Ale javne Święty i Nevo Berś to powinno te frejdzjuvas, pełde dava kaj dava nani ciro pe tugi, tylko pe frejdy. I adzia isy. Jamary nacja, adzia syr i vavir, skenden pes khetanes, frejdzion i bawinen pes. Ale so manuś vdział dre bersia, to najevkar dre da siarybnytka dyvesa pe chwila zadumineł pes pał dzipen, pał dova kaj adzia syges znasiel.

Ania Perelka

Vendytka Święty isy najważnedyr święty ke jamary nacja. Adzia pes przylija i adzia isy ciaciu-nes. Roma phenen pe da Święty – Božo Narodzenio albo najevkar butedyr romanos Święty kaj Devłoro łocija. Oficjalnie khangeritko nazwa po polsku isy Święta Bożego Narodzenia albo Narodzenie Pańskie, ale manusia phenen też potocznie krótkedyr Boże Narodzenie, a najevkar nawet Gwiazdka. Isy dava święto chrześcijańsko, ale na najważnedyr dre da religia. Adaj na pewno kotyr manusia pes zdziwinena, ale dre chrześcijaństwo ważnedyr isy Nijałytka Święty – Wielkanoc. Nijałytka Święty obgene isy pał dova syr Devłoro odzidzija i vgeja ke boliben. Ale na tylko ke Roma isy adzia kaj manusia najbutedyr i najzoratedyr jednak ziakirde isy pe Święty Vendytka, a na pe nijałytka. Powody isy varykicy pe dava: vavir čhane symboli, syr choinka, prezenty, ale chyba najważnedyr isy napowtarzalno atmosfera, savi nani dre żadna vavir dyvesa dre ceło berś.

Dre tradycja chrześcijańsko dyves dava rypyreł syr łocija Devłoro. Dyves Božo Narodzenio vyperel dre 25 grudnio. Gił da Święty isy dre khangeri 3 kurke (dokładnie 4 niedzieli) ciro pał ziakiryben, khareł pes dava adwento. Pełde da ciro dre khangeria isy kerde mszy raniutko, syr tylko dyves hteł, do mszy kharen pes roraty. So ciekawo daja data – 25 grudnio – pe da Święto isy tylko dre khangeria zachodnia. Dre khangeria wschodnia (Cerkiew grekokatolicko i Khangeri prawosławno), save ceło ciro obdzian liturgia dre kalendarzo juliańsko, Božo Narodzenio vyperel pe jamaro kalendarzo gregoriańsko dre dyves 7 stycznio (ke jone dre kalendarzo juliańsko isy wtedy 25 grudnio).

Zwyczaji i symboli save isy dre da Święty keren pe dova kaj isy jone dasave wyjątkowa. Najbaredyr zwyczaji dre Božo Narodzenio isy Wigilia, Pasterka i kolędy, a symboli isy choinki, szopki, prezenty. Wigilia obdział pes dyves gił Dyves kaj Devłoro łocija. Semency skenden pes paś tysia kaj te han habena świętytka, te povienszynen peske

i te sphagiren pes opłatkosa, te bagen albo te siunen khetanes kolędy. Tradycja phenel kaj wigilia zaczynineł pes syr vydział jekhto cierheń pe boliben. Isy dava nawiązanie ke symbolo pał Cierheń Betlejensko, savi zaphenetył kaj Devłoro łočoła, a dre Biblia chineł kaj pe wschodnio kotyr boliben dyktle da cierheń Tryn Khinigi. Kolacja wigilijno isy postno, zaczynineł pes kaj sphenel pes Devłores, pošli dova manusia phagiren pes opłatkosa i vienszynen peske. Dre tradycja isy kaj pe tysia čsiakirdy isy parne cerasa, teł tysia powinno te javel wiązka khasoro, a paś tysia powinno te javel jekh wolno šteto. Da jekh šteto butedyr paś tysia isy manusieske savo nani zamangdło, a mogineł akurat te javel pe wigilia. Dre tradycja isy też kaj dre wigilia ryvel pes choinka, ale dava już isy rzadkość i najbutedyr manusia ryven choinka już gił wigilia. Teł choinka čhuvel pes prezenty, save manusia den peske khetanes, a dre tradycja phenel pes kaj prezenty jandel święto Mikołajo albo gwiazdoro.

Bary tradycja wigilijno isy habena. Vavir čhane isy habena pe tysia ke

Fot. Freepik

Roma i vavir ke Polaki dre vavir čhane ryga ceło them. Ale khetani isy tradycja kaj maś te javen 12 potrawy habnytka, sare save phuv deł manusieske i sare trzeba po kuty te pohał, kaj te javeł jamen bacht peđe ceło berś. Ke sare Polaki chyba isy pe wigilijno tysi łoto siut kanorencza, kłocy makosa i karpio, a ke Roma najbutedyr isy zawsze jarmia, łazanki, pierogi i vavir čhane mačhe. Ale ke sare urykireł pes zwyczajo kaj na hał pes mas pe wigilia – manusia pościnen. Pacieł pes jescze dre varykicy przesądy związana wigiliasa, pał przykłado kaj naśty te čhingardeł pes dre da dyves, peđe dova kaj ceło vavir berś javeła bibachtało. Dre da dyves manusia maś pes te godzinen, te javen khetanes dre zgoda i frejda. Bersia dałestyr phenetyś pes jescze kaj raty dre wigilia janvara rakiren syr manusia, ale manusiengenaśty ten te podsiuneł.

Ciekawo isy kaj wigilia Božo Narodzenioskry nani święto khangeritko, ale i dre polsko i dre romani tradycja wigilia isy najbutedyr semencytko dyves dre ceło berś i da dyves obdział pes syr te javeł święto. Ale dre naktóra thema da dyves nani adzia but ważno. Podypen syr dre Polska, Wigilia obdział pes dre Litwa, dre Czechy i pe Słowacja. Ale tylko dre Polska i dre Litwa

manusia phagiren pes opłatkosa, dre vavir thema nani dzindło dava zwyczajo. Dre but thema nani posto, ani pasterka.

Syr już manusia miśto peske pohana, semency peske porakirena, manusia kerena wspominki syr dava isys bersia ke pałuj, javeł ciro kaj te dział ke khangeri pe pasterka. Pasterka isy msza savi isy kerdy raty dre wigilia albo późno belvele. Pasterka rypyreł pał dova syr ziakirenys i modlinenys pes pasterzy save dzianys ke Betlejem. Dre Polska msza daja isy but ważno tradycja wigilijno. A pošli wigilia isy Dyves kaj Devłoro łocija...

Roma dre Polska zorałes obdzian Dyves kaj Devłoro łocija. Najevkar straden pes semency kaj isy bešte pał thema, vavir čhane themendyr cełe svetostyr. Manusia rakhen pes pe sala i pien, chan, bagen, khefen – bawinen pes. Przeważnie skenden pes Roma fortytka i sthoven pes łovore, kaj te vynał sala i te kereł tysi. Ale często też isy adzia kaj konś bofeł čhavoren pe Božo Narodzenio – jekh albo varykicy dziene – i wtedy jone keren sala i zamangen sare manusien: fortytke Romen, semency vavire forendyr i semencen kaj isy pał thema. Dasave święty manusia rypyren peđe bersia, tym bardziej

kaj najevkar isy adzia kaj semency na dykhen pes peđe bersia so isy bešte pał thema.

Roma Polskatyr save vytradyne pał thema, adoj też pes skenden pe sali. Dava zacznindzia pes saveś 15-20 berś dałestyr, syr but Roma Polskatyr vytradyne pał thema: ke Kanada, Anglia, Szwecja. Dasave Święty isy zawsze nabiaside pe kamera. Vagestyr semency bičhavenys peske kasety video pe save nabiaside isys syr pes bawinen, kaj tenger semency dre Polska de dykhen. Pošli kasety javia ciro pe płytki DVD, a kana praktycznie so berś romane święty vavir čhane themendyr można te obdykheł pe youtube dre interneto.

I dogejam adaj kana ke dova so najważnydr isy dre da Święty jamenge sareng – semenca. Ke Roma semenca isy najważnydr, na tylko pe Święty, sle i pe sodyves. Dre jamary nacja więzi semencytka isy ciaciunes zorałes, naktóra phenen kaj but zorałedyr syr ke vavir nacji. Može peđe dova adzia isy kaj Roma centurendyr rykirenys pes adzia zorałes pesa khetanes, kaj na domekhenys vavire manusien ke pe. A dava vydziałys też dołestyr kaj isy i isy duredyr pe jamendyr dasavi bary dyskryminacja. Vavir nacji bare centurendyr dykhenys banges pe Romendyr i dava mogineł te javeł savoś powodo kaj rykiras pes adzia khetanes dre semency.

Jednak but jamare manusia phenen kaj ke Roma but pes sparudzia. Semency nani już dasave khetane adzia syr vagestyr, a i Roma maškre pestyr pes čhingarden butedyr. A so nani zgody, to i nani jekhipen i khetanipen. I dava isy chyba ciacio kaj jame Roma pes sparudziam... Ale vavir rygaty, syr przedykhasam sveto, to savi nacja pes na sparudzia? Czy isy wogóle dasavi? Duminav kaj nani. Po prostu sveto pes but sparudzia, a manusia khetanes łesa – i Roma też! Dava isy jednak już vavir temato, vavir buty – na pe da Święty.

A pe da Święty... Mire droga manusia, but bacht i sastypen te deł Deveł tumenge! So peske zapraginena dova pes tumenge te spełninel. Mire kochana manusia, a dre da Nevo Berś te javen saste i bachtale peskre cełe semencenca, kaj te najaven tumen żadna tugi, tylko sama frejdy. Nek Devłoro deł cełe jamare nacjake pe ceło sveto bary gody, kaj te na čhingardas pes, kaj te javas khetane – kaj te poligiras jamary nacja ke łachipen. Javen saste i bachtale.

Pamiętajmy

2. SIERPNIA Międzynarodowy Dzień

2 sierpnia to wyjątkowa data dla społeczności romskiej i jeden z najważniejszych dni, w którym składany jest hołd Romom i Sinti zamordowanym podczas drugiej wojny światowej. W 2011 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej oficjalnie ustanowił dzień 2. sierpnia Międzynarodowym Dniem Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti.

Justyna Matkowska

Od lat 90-tych, co roku na terenie byłego „Zigeunerlager”, w byłym nazistowskim obozie koncentracyjnym KL Auschwitz-Birkenau, odbywają się uroczystości, podczas których hołd pomordowanym oddają Romowie z całej Europy oraz przedstawiciele instytucji międzynarodowych, rządowych i samorządowych. Na terenie Polski znajdują się i inne miejsca upamiętniające Holokaust Romów. Są to m.in.: pomnik w byłym Obozie Za-

głady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem oraz pomnik w byłym Obozie Zagłady w Treblince. Zainicjowane i organizowane przez Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku uroczystości upamiętniające romskie ofiary Holokaustu w 2014 i 2015 roku odbyły się w byłym Obozie Zagłady w Treblince oraz w 2016 roku w byłym Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem.

Podczas II wojny światowej Romowie i Sinti, podobnie jak Żydzi, stali się celem nazistów i zostali skazani na całkowitą zagładę jako ludzie gorszej kategorii: asocjalni, szkodliwi społecznie, o skłonnościach kryminalnych. Po-

czątek tych wydarzeń miał miejsce już w 1936 roku, kiedy do obozów niemieckich zaczęto wysyłać grupy Romów zamieszkałych na terytorium Niemiec, a od 1938 roku także tych zamieszkałych w Austrii. Po wybuchu wojny w 1939 roku rozpoczęła się akcja przesiedleńcza Romów i Sinti do Generalnej Guberni utworzonej na ziemiach polskich, a wszystkim tym, którzy próbowali wrócić, groziła sterylizacja. Romów i Sinti umieszczano w gettach, po czym mordowano ich w komorach gazowych w obozach w Chełmnie nad Nerem, Auschwitz-Birkenau, Bełżcu, Treblince i innych. Należy wspo-

Fot. Anna Szymańska

o Porajmos

Pamięci o Zagładzie Romów i Sinti

mnieć, że więzieni Romowie i Sinti masowo ginęli także z powodu głodu, chorób oraz na skutek okrutnych eksperymentów medycznych lekarza obozowego Josefa Mengele w Auschwitz-Birkenau.

Romscy więźniowie przywiezieni do obozów śmierci pochodzili głównie z okupowanych krajów Europy Zachodniej. Pierwszy obóz zagłady powstał na terenie getta łódzkiego, gdzie wówczas przebywało około pięć tysięcy Romów, z czego jeszcze 700 zmarło w getcie, a 4 300 zostało zamordowanych w komorach gazowych w styczniu 1942 roku w byłym Obozie Zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. W styczniu 1943 roku do specjalnie wydzielonego obozu cygańskiego o nazwie „Zigeunerlager” w Birkenau-Brzezince zaczęto zwozić Romów pochodzących z terenów okupowanych państw Europy, żołnierzy i oficerów armii niemieckiej pochodzenia romskiego oraz Romów prowadzący osiadły tryb życia (Bartosz, 2003, s. 5-8).

Na ziemiach Polski i Związku Radzieckiego Romowie byli rozstrzeliwani przez nazistów całymi taborami i osadami w miejscach ich stałego pobytu lub chwilowego postoju. Ciała pomordowanych najczęściej były zakopywane w lesie, na polanach lub przy drodze w pobliżu miejsca mordu. Po wojnie ekshumacji dokonywała okoliczna ludność, następnie przenoszono szczątki pomordowanych na cmentarze lub do bezimiennych mogił, które – niestety – często pozostają zapomniane. Jeszcze dziś odnajdowane są kolejne groby pomordowanych Romów, jednak z przykrością należy stwierdzić, że rzadko upamiętnia je choćby skromny napis.

W latach 1943-1944 w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau przebywało około 21 000 Romów

i niemal wszyscy zostali zamordowani w tym lub w innych obozach zagłady. Noc z 2 na 3 sierpnia 1944 roku to niewątpliwie jeden z najtragiczniejszych momentów w historii Romów i Sinti. Owej nocy Niemcy przystąpili do likwidacji rodzinnego obozu romskiego „Zigeunerlager” znajdującego się na terenie Obozu Śmierci KL Auschwitz II. Po wieczornym apelu samochodami ciężarowymi wywieziono do komór gazowych, a następnie zamordowano ostatnie 3 tysiące więźniów: Romów i Sinti, w tym kobiety z dziećmi i osoby starsze. Odpowiednikiem romskiego rodzinnego obozu „Zigeunerlager” był obóz w Jasenovacu, w którym – według szacunków – zamordowano nawet 120 tysięcy Romów.

Upamiętnienie 2 sierpnia jest lekcją historii dla młodego pokolenia Romów i Sinti. To dzień pamięci o Zagładzie ponad pół miliona Romów i Sinti, którzy zostali zamordowani przez nazistów

podczas II wojny światowej, co, według szacunków, stanowi połowę ówczesnej populacji społeczności romskiej w Europie. Niestety, przedstawiciele społeczności romskiej, którzy przeżyli czasy wojny, znali jedynie przypadki własnych rodzin i nie mieli wiedzy na temat liczby romskich ofiar, skali dramatu i tragedii, których ich naród doświadczył. Dopiero w kolejnym pokoleniu zrodziła się świadomość i dążenie do poznania prawdy o tragedii narodu romskiego podczas II wojny światowej. Poznanie prawdy o skali mordów i przekazanie jej do publicznej wiadomości sprawiło, że Holocaust stał się przedmiotem społecznej dyskusji. Te tragiczne wydarzenia stanowią przestrożę dla kolejnych pokoleń i wskazują jak ważny jest wzajemny szacunek, tolerancja i akceptacja. Módlmy się, aby nigdy więcej nie doszło do podobnych wydarzeń, ale przede wszystkim pamiętajmy o Porajmos...

Te rypyras pał Porajmos

Dyves 2. sierpnio isy wyjątkowo data Romenge, pełde dava kaj dre da dyves najbutedyr oddel pes patyv zamarde Romenge i Sinti dre dujto svetytko maryben. Dre 2011 berś Sejmo RP oficjalnie kerdzia dyves 2. sierpnio Maśkrethemytko Dyves Ryprybnytko pał Porajmos.

So berś dre šteto kaj isys „Zigeunerlager” (syr Sasy kharenys lagro Romenge) dre nazistowsko lagro KL Auschwitz-Birkenau, isy kerde bare uroczystości ryprybnytko, pe save Roma cełe Europatyr i vykendyne manusia vavir čhane nacjendyr, maśkrethemytko instytucjendyr, guvernostyr i samorządendyr, odden patyv zamarde adoj Romenge. Manusia zacznindłe pes adoj te rakheł pe dasave uroczystości już dre 90-ta bersia dova centuro. Dre Polska isy jescze varykicy vavir štety pał rypryben Porajmos. Pał przykłado pomniko dre šteto kaj

isys Lagro Zamarybnytko Kulmhof dre Chełmno paś Ner, czy pomniko dre šteto kaj isys Lagro Zamarybnytko dre Treblinka. Dava właśnie adoj, dre dała duj štety Romano Związko Szczecinkostyr zorganizyndzia bare uroczystości ryprybnytko pał zamarde adoj Romendyr: dre 2014 i 2015 berś dre Treblinka i dre 2016 berś dre Chełmno paś Ner.

Dre ciro syr isys II svetytko maryben Roma i Sinti, adzia syr i Čhinde, isys celo nazistengro, save skazyndłe ten pe całkowito zagłada. Nazisty phenenys pe dała nacji kaj isy gorsiedyr manusia vavirendyr, kaj isy asocjalna, szkodliwa społecznie, kaj isy ten skołonności kryminalna. Początko da dukhane Romen-

ge wydarzeni isy już dre 1936 berś, syr Romen save isy pe sodyves bešte dre Sasy, nazisty zacznindłe pe bičhaveł ke sasytko lagry. Duj berś pošli dova, dre 1938 berś adzia sames zacznindłe te bičhaveł ke sasytko lagry Romen save isy dzide dre Austria. Pošli dova syr dre 1939 berś zacznindzia pes II svetytko maryben Sasy zacznindłe akcja przesiedleńczo Romen i Sinti ke Generalno Gubernia, savi kerdy isy pe phuvia polska. Sare doła manusia kaj próbinenys te rysioł, grozinetył łenge sterylizacja. Romen i Sinti Sasy rykirenys dre getty, a pošli dova zamarenys ten dre komory gazowa dre lagry dre Chełmno paś Ner, Auschwitz-Birkenau, Bełżec, Treblinka

2. sierpńio Maškrethemytko Dyves Rypyrybnytko pał Porajmos

i vavir štety. Trzeba adaj te rypyreł kaj Roma i Sinti save isys phandŕe dre lagry sasystka sieŕenca merenys teŕ adoj bokhatyr, nasvalipnendyr, ale teŕ pełde nasvałe eksperymenty medyczna save keretyš doktoro Josef Mengele dre lagro Auschwitz-Birkenau. Roma phandyne dre lagry isys dre baredyr kotyr themendyr dre Europa Zachodnio kaj Sasy kerde okupacja. Jekhto lagro zamarybnytko kerdo isys dre šteto kaj isys getto łódzko, dre savo dre do ciry isys zaphandŕe prawie 5 bara Roma. 700 dziene mene dre getto, a 4300 dzienen Sasy zamarde dre stycznio 1942 berš dre komory gazowa dre Lagro Zamarybnytko Kulmhof dre Chełmo paš Ner. Dre stycznio 1943 berš ke specjalnie kerdo lagro Romenge savo Sasy kharde „Zigeunerlager“, zacznindŕe te jandŕe Romen themendyr dre Europa kaj isys okupacja sasytko, ŕoñnieren i oficeren dre armia sasytko kaj isys romane ratestyr, ne i Romen save dzide isys dre osiadło trybo.

Pe phuvia kaj isys Polska i Heładytko Sasy zakariedenys Romen pe šteto cełe taborencja i osadenca, dre štety kaj isys jone pe stało, albo pe cirytko postojo. Mułen najczęstedyr zahandenyš dre vesia, pe polany, albo paš droma pasie štety kaj zamarenys ŕen. Pošli maryben dre dasave štety manusia kaj isys dzide pasie dasave štety kerenyš ekshumacja, vyhandenyš kokały i dova so čhija pošli do manusiendyr i przeligirenys ŕen pe cmentary, albo ke byłavytkja groby, save nastety często isy zabiškiŕde. Jeszcze ke da ciro, ke dadyves manusia odrakhen groby zamarde Romengre, ale przykro dava te pheneł, ale rzadko isy pe ŕendyr chociaŕ tykno čhiniben kon adaj isy garudo.

Dre konia 1943-1944 dre lagro Auschwitz-Birkenau isys phandyne prawie 21 bara Roma i prawie saren ŕen zamarde Sasy dre dava lagro, albo dre vavir lagry zamarybnytkja. Rat dre 2 pe 3 sierpńio 1944 berš isy najbutedyr dukhano ciro dre celi historia Romengry i Sinti. Daja rat Sasy kerde likwidacja lagro Romenge „Zigeunerlager“ kaj isys dre Lagro Zamarybnytko

KL Auschwitz II. Pošli belvelytko apelo vyłigirde bare vurdenenca ke komory gazowa ostatnie 3 bara dzienen, a pošli dova zamarde ŕen, Romen i Sinti, dziu- vlen čhavorenca i phure manusien. Vavir dasavo lagro podypen ke lagro semencenge „Zigeunerlager“ isys lagro dre Jasenovac, kaj – syr naktóra poden – zamarde 120 bara Romen.

Rypyryben dyves 2 sierpńio isy bary lekcja pał historia terne pokolenio- ske Romengre i Sinti. Dava isy jamaro dyves rypyrybnytko pał phaš milio- no zamarde Romendyr i Sinti, jamare manusiendyr saven zamarde Sasy dre II svetytko maryben. Phenŕe pes kaj nazisty zamarde phaš romane manusien save isys dzide dre do ciro dre Europa. Nastety romane manusia, save przedzidzine maryben, dzinenys tykno przypadki zamarybnytkja dre peskre

semency, a na dzinenys kicy caciunes Sasy zamarde Romen, savo baro drama- to, tragedia i dukh došwiadczyndzia romani nacja. Dopiero dre vavir poko- leni javia świadość ke Roma, save kamenys te dodzineł pes syr isys caciunes, savi bary tragedia peja pe Romendyr dre II svetytko maryben. Ciacipen pał skala zamarybnytko, rypyryben i rakiryben pał dava kerdzia kaj ceło sveto dodzindzia pes pał Porajmos. Da dukhani historia isy przestroga vavire pokoleniengre i sykaveł syr but waŕno isy wzajemno szacunko, tolerancja i akceptacja. Modlinas pes, kaj nigdy butedyr te na javen dasave dukhane wydarzeni, ale najwaŕnendyr rypyras pał Porajmos...

łum. Ania Peretka

Fot. Anna Szymańska

Mój kolega Rom? Czy to możliwe?

Oszuści, złodzieje, inni, dziwni... to tylko niektóre zwroty, podawane przez dzieci oraz młodzież określające Romów. A na pytanie: czy znasz jakiegoś Roma? Najczęstszą odpowiedzią jest: nie, nie znam. Więc skąd tak wiele negatywnych określeń dotyczących tej mniejszości etnicznej? Najprawdopodobniej z niewiedzy, z istniejących stereotypów. Warto jednak dołożyć starań by to zmienić. Każda zmiana odnośnie postrzegania i tolerancji jest wielką zmianą. Każdy jest człowiekiem i zasługuje na szacunek, bez względu na to skąd pochodzi i jak wygląda.

Magdalena Donga

Fot. Anna Szymańska

By przerwać ten łańcuch negatywnego postrzegania osób wyróżniających się z otoczenia, Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku realizował projekt „Integracyjne spotkania z kulturą romską”, który trwał od 1 września do 30 listopada 2017 roku. Realizacja projektu była możliwa dzięki dofi-

nansowaniu z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego i zwiększonej subwencji oświatowej. Pomysłodawczyniami i realizatorkami projektu były: Anna Szymańska oraz niżej podpisana Magdalena Donga, znające bardzo dobrze kulturę romską oraz mające kontakt z osobami pochodzenia romskiego na co dzień, pracujące w romsko-polskiej Świetlicy Integracyjnej *Stoneczko* mieszczącej się przy ulicy K.S. Wyszyń-

skiego 32 w Szczecinku, działającej przy Związku Romów Polskich.

Każde spotkanie w ramach zadania, zostało przeprowadzone po to, by zmniejszyć procent negatywnego postrzegania Romów. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu po dwie godziny. Uczestnikami byli uczniowie klas podstawowych, gimnazjum oraz świetlic, jak również ich wychowawcy i nauczyciele.

Na początek, podczas każdego spotkania, wszyscy uczestnicy byli wprowadzani w świat kultury, tradycji, obyczajów i symboli romskich. Wyjaśnione zostały zwroty: „Rom”, „Cygan”, gdyż nie wszyscy wiedzą, że Romowie to społeczność cygańska. Następnie wszyscy uczestnicy zwiedzili siedzibę Związku Romów Polskich oraz zapoznali się z pracownikami i wykonywanymi przez nich obowiązkami. Większość uczestników spotkań nie wiedziała o istniejącej siedzibie romskiej organizacji. Dlatego ważne było przedstawienie wszystkich pracowników oraz ich zadań w Związku Romów Polskich. Dostrzegalnym elementem przez przybyłych było również to, że zatrudnione osoby są pochodzenia romskiego bądź związane są z kulturą romską w znaczący sposób.

Kolejnym punktem Spotkań było zebranie uczestników w Świetlicy Integracyjnej *Słoneczko* dla dzieci romskich i polskich, gdzie realizatorki programu przekazały wiele istotnych wiadomości na temat romskiej kultury. Następnie na uczniów czekało zadanie: namalowanie romskiego taboru, a przedtem należało się zastanowić, co to takiego. Po intensywnej burzy mózgów uczestnicy zabierali się za malowanie prac. Wcześniej zostali dobrani w pary i mogli korzystać z przyborów, takich jak mazaki, kredki, ołówki. Powstały naprawdę wyjątkowe tabory. Następnie przeszliśmy do prezentacji multimedialnej zawierającej między innymi wiadomości: skąd pochodzą Romowie, czym podróżowali oraz czym charakteryzuje się ta wielobarwna i ciekawa kultura. Młodzież oraz dzieci zapisywały najistotniejsze informacje. Bardzo często prowadzące odnosiły się do przeżyć uczestników, a także swoich własnych. Każdy mógł wyrazić swoją

opinię osobistą bądź posłyszaną od kogoś innego. Później zestawialiśmy to z prawdą. Od razu można było spoznać, jak wiele opinii to tylko wciąż powtarzane stereotypy. Szczecinek, to niewielkie miasto, ale mieszka w nim również liczna grupa Romów, więc nie sposób na co dzień ich nie spotykać. Są to sąsiedzi bądź koledzy, koleżanki ze szkoły. Czasami mniej, a czasami bardziej zwraca się na to uwagę, ale przecież żyją wśród nas.

W dalszej części spotkania obecni skupiali się na strojach romskich oraz na tańcu, który jest naprawdę szczególny. Największe zainteresowanie niosły za sobą oryginalne stroje estradowe: piękne, mieniące się suknie, które była możliwość przymierzyć. Podczas każdego spotkania, sprawiło to wiele radości, a chętnych do włożenia sukni choć na chwilę, nie brakowało.

Po zakończonej prezentacji i rozmowach, ulubionym punktem spotkań był konkurs, zapowiedziany już na sa-

mym początku zajęć. Wszyscy uczestnicy z niecierpliwością go wyczekiwali. Może nie samego konkursu, a raczej nagród czekających na zwycięzców. Uczniowie byli dzieleni na trzy drużyny. Rozgrywka polegała na udzieleniu, jak największej liczby prawidłowych odpowiedzi na wylosowane pytania, które dotyczyły informacji zaczerpniętych podczas zajęć. Negatywna odpowiedź oznaczała pozbycie się kółka – szansy. Każda grupa miała trzy takie szanse. Kto uważnie i czynnie brał udział w zajęciach oraz robił notatki miał przewagę w zdobyciu nagród. Staraliśmy się by nikt nie wyszedł z zajęć bez upominku. Wszystkim zostały rozdane gazety *Romano Atmo (Romski Dusza)* – dwumiesięcznik wydawany przez stowarzyszenie – oraz romskie flagi na pamiątkę. Dla każdego był przygotowany słodki poczęstunek. Grupową nagrodą była gra edukacyjna oraz romska gra Baro Drom (Wielka Wędrówka), także opracowana i wydana przez Związek Romów Polskich.

W czasie zajęć nie brakowało pytań. Na wszystkie można było uzyskać odpowiedzi. Obecni zostali też poinformowani, że zawsze mogą przyjść i dowiedzieć się jeszcze więcej. Związek Romów Polskich to miejsce, w którym można uzyskać odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące romskiej społeczności. Najlepiej dowiadywać się u źródła niż wierzyć w posłyszane informacje, które najczęściej mijają się z prawdą.

Łącznie zostało przeprowadzonych dwadzieścia spotkań. W każdym uczestniczyła inna grupa dzieci i młodzieży wraz z nauczycielem. Jako pro-

Na początek, podczas każdego spotkania, wszyscy uczestnicy byli wprowadzani w świat kultury, tradycji, obyczajów i symboli romskich.

wadzące dostrzegamy wielką potrzebę przeprowadzania tego typu zajęć w przyszłości. W szkołach uczniom nie jest przekazywana wiedza na temat społeczności romskiej, dlatego też z niewiedzy powstają krzywdzące stereotypy powtarzane z pokolenia na pokolenie. Głównym celem spotkań nie było tylko zapoznanie uczestników z kulturą romską. Przede wszystkim było to zachęcanie do szacunku i tolerancji. Pokazywanie i uświadamianie innym o tym, że każdy ma prawo do życia, niesie za sobą wiele pozytywnych aspektów. Zmniejsza się poziom agresji wobec innych, już nawet nie tylko Romów ale wszystkich ludzi. Zwiększa się poszanowanie drugiego człowieka, który żyje obok nas oraz wzrasta chęć pomagania innym. Jak najbardziej powinniśmy czynić jak najwięcej w tym kierunku.

Treści były dostosowane odpowiednio do wieku i każdy mógł znaleźć coś ciekawego dla siebie. Wykorzystując

innowacyjne metody nauczania spotkania były efektywnie przeprowadzone i na pewno wiadomości zostaną zapamiętane na długo. Nawet jeśli ktoś przyszedł na zajęcia z niechęcią, wychodził zachęcony z uśmiechem na twarzy.

Harmonogram każdego spotkania jest taki sam, jednak zmieniają się słuchacze więc każde zajęcia są wyjątkowe i niosą przekaz: „Nie oceniaj książki po okładce” – to stare przysłowie, aczkolwiek tak odzwierciedlone i dostrzegane dzisiaj, nawet patrząc już nie tylko na społeczność romską, ale każdą osobę innego pochodzenia, która pojawia się w naszym otoczeniu. Tak naprawdę wszyscy wyglądamy inaczej, czymś się różnimy, jednak każdy ma w sobie coś cennego, nie zawsze od razu zauważonego. Dlatego wzajemnie trzeba się poznawać a nie tylko polegać na tym co widzimy.

Uważamy, że realizacja zadania w pełni się udała i cel został osiągnięty. Kolejna grupa młodego pokolenia,

poprzez uczestniczenie w zajęciach, mogła przekonać się, że osoba romskiego pochodzenia również może być dobrym przyjacielem. Trzeba tylko odrzucić stereotypy i zacząć otwierać się na innych oraz chętnie ich poznawać. Skupiając się na pozytywach, mniej osób zostanie odrzuconych. Okazując szacunek innym, my sami będziemy szanowani. Idea spotkań jest bardzo potrzebna i powinna być przekazywana dalej. Młode pokolenie powinno być uświadamiane. Z niewiedzy można krzywdzić naprawdę dobrych i lojalnych ludzi jeśli wszystkich zaczniemy „wrzucać do jednego worka”. Człowiek ma tendencje do zapamiętywania złych i niewłaściwych rzeczy, ale jeśli spróbujemy odwrotnie, to wszystkim będzie się żyło lepiej.

Zadanie współfinansowane ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2017 roku oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej.

Gadžio Romeja kolegiengie?

Ći oda hin možliwo?

Hohade, ćiorde, hine awer, hine dźiwna... kajse the mek awer ława wiphenen o ćiawe the o terne dźiene pało Roma. A sar phućies łendar ći dźianen sawe Romen, ta phenen kaj na, kaj na dźianen. Sar na dźianen Romen, ta soskie afka phujes miślinen pało Roma, khatar pes lila koda phuj ław pał łende? Pewnie kołestar kaj łen na dźianen, the koda kaj awer dźiene łengie imar uwakierde kaj o Roma hine kajse te kajse. Ale łaćies bi jawlahas koda te zmieninoł. Nawet nekikneder zmiana andre koda sar o manusza miślinen pało Roma hin łaci. Kaźdo manusz po swetos zaśluginoł po szacunkos, the na dźiał pał koda khatar hino ći sar oda dźieno wiglundinoł.

A

men kamahas wareso kołeja te kieroł, kamahas the pomoźinoł te dźienengie te na dikhoł phujes po Roma. O Związkos Romano andro Szczecin-kos kierzias projektos so pes wicintłas „Spotkania integracyjna Romani Kulturaha”, i dźiałas oda projektos khato 1 wrzesnios dźi ko 30 listopados 2017 bersz. Wymiślinde the kierde koda projektos e Anna Szymańska the e Magdalena Donga. Dźianen jon łacies Romani

Razem sas bisz spotkani. Pe každo spotkanie sas cikneder ćiawe, sas bareder ćiawe the łengre raja ći ranija. Amen jako koła so prowadzinenas koła spotkania, zauważinas sawe ważna hin kajse spotkania pherdało ćiawe.

kultura the dżianen jon Romen the hin łen łenca doczynienia so dżiwes, the mek kieren jon andre bući andro romano-polsko Świetlica Integracyjno „Słoneczko”. Oja świetlica hin pe ulica K.S. Wyszyńskiego 32 andro Szczecinkos, the oja świetlica hini paszo Związkos Polsko Romengro.

Pe sako spotkanie, kierahas kaffa kaj o dżiene te zašinen te dikhoł po Roma so nek feder. Sas zajęcia duwar andro kurko, po duj hidzini. Jawnas kie amende ucni dało szkołi podstawowa, dało gimnazjum, dało awer świetlici, the łenca jawnas tisz łengre raja the opiekuni.

Pirso, pe každo spotkanie, sawore dodżianenas pes pałe romani kultura, tradycja the zasadi. Tłumaczinas so koda znacziło ław „Rom”, „Cygan” bo na sawore dżianen kaj Roma the Cygan ta oda znacziło koja samo grupa etniczno. Palis saworen łahas the sikawahas łengie o Związkos Polsko Romengro the pindżiarde e dżienen so kodoj kieren andro bucia. But kołe dżienendar nawet na dżianenas kaj kajso związkos hin andre kada foros, kszuż oda ważno sas oda, the kamahas łengie te sikawoł własnie o związkos the kołe dżienen so kodoj kieren andro bucia. Oda so zauważynde koła ćiawe ta oda kaj kieren kodoj andro bucia Roma, the dżiene so hin łen but doczynienia łe Romenca.

Palis sawore pshedzianas pe Świetlica Integracyjno „Słoneczko” pherdało Romane the Polska ćiawe I kodoj koła dżieria siklarnas but rzeczi pałe Romańi kultura. Palis o ćiawe musinenas te kieroł zadanie. Musinenas te namaliło taboris, ale sigierde musinde te pomiśliło so koda hin taboris. But o ćiawe myślinenas, každo kamłas wareso the phenoł. Pał oda sar imar

phende so phende ta life pes waszo maliszagos, skidte pes po duj dżiene, dińiam łen kredki, mazaki, ołówki. O ćiawe malinde szukar tabori. Palis mek dikhahas po komputeris różna rzeczi so ophenen pał koda khatar hine o Roma, soła jeżdżinenas pało swetos the khatar pes life koła szukar kolori andre sawe dżiwen o Roma. O ćiawe zapisinenas koda so nek ćiekaweder. Koła dżienia so prowadzinenas koła spotkania tisz ophenenas koda sar wiglundinoł łengri styczności Romenca, the sar wiglundinoł dżiwiwen maszko Roma. Każdo tisz szaj wiphenłas koda so jof miślinłas pało Roma albo so tisz awer dżiene łengie uwakierde pało Roma. Łatwo sas te zauważyło kaj cały czas pes powtażinen koła sama ława pało Roma. O szczecinkos nane ajso baro foros, ale beszen adaj doś but Roma, the pe so dżiweseste szaj dikhies Romes po drom. Oła Roma, ta sąsiadi, kolegi ći koleżanki dałe szkoła. Czasami Rom ci Romni peren andro jakha bo inaczej wiglundinen, i o dżiene dikhien po Roma inaczej, ale przecież jon maszkar amende dżiwen.

O ćiawe szaj mek dikhte romano hurawiben, rokli romane the romano

kheliben. Koda właśnie zaćiekawindżias łen nek buteder, koła szukar rokli, sawe o raklora szaj pe peste hurnas. Pe každo spotkanie o ćiawe pes cieszyne nas the na brakinfas dżienen so kamnas te huroł pe peste romani rokła.

Palis pałe prezentacja the pał oda sar wakierahas, koda so e ćiawengie pes nek feder dćiołas ta sas o konkursos. Zawsze łengie phenahas po początkos kaj po kuńcos jawła konkursos. Sawore pe koda momentos użarnas. Albo może na użarnas afka po konkursos so po nagrodi sawe przygotowindżiam kołengie so wigrajinenas. Pał soste dżiałas andre koła konkursi? Sas trin drużyńi the o ćiawe losinenas pytania pał koda so łen siklarahas po zajęci the koła so łacies odphenenas ta wigrajinenas. Każdo grupa sas trin szansi, trin kiereki, i za każdym razem sar na odphenenas łacies ta odfołas pes łengie jekh szansa. Koła dżiene so nekbuter szunenas the zapisinenas koda so pes łen siklarłas ta łen właśnie sas nek bareder szansi łacies te odphenoł pe koła pytania, the jon szaj wygrajinde koła nagrodi. Ale kamahas te kieroł kaffa kaj niko te na widział pało spotkanie puste wastenca. Każdo ucznios hudłas gazeta roma-

Andro szkołi łe ćiawen na siklaren o raja pało Roma, i kszuż oda tisz właśnie o ćiawe na dżianen nić pało Roma i byle so szunen pało Roma ta paćian i częso hin kaffa kaj koda so łengie o dżiene pało Roma wakieren ta sama phuj ława.

ni, „Romano Atmo”. Koja gazeta widof o stowarzyszenie so duj cion. Dińiam ten tisz romane flagi pe pamiątka. Pherdał kaźdoneste sas pszyrihtimen wareso guło. Grupowo nagroda sas romani gra edukacyjno „Baro Drom”, koja gra tisz widińias o Związkos Polsko Romengro.

Sar sas o zajęcia, ta o ciawe so chwila pes dophućienas. Pe saworeste fengie odphenahas, the mek phenahas fengie kaj sar kamen ta zawsze szaj jawen kie amende the mek buter szaj pes dodźianen. Andro Związkos Polsko Romengro andro Szczecinkos, kaźdo szaj jawoł i dophućioł pes i amen tisz szaj saworo kajse dzienieskie witłumaczinas pał Romende. Nefeder hin własnje te jawoł kodoj kaj hine Roma i kodoj pes nek buter pał fende te dodźianoł niź te phućioł awere dzienendar so nane ten stycznościa te Romenca.

Razem sas bisz spotkania. Pe kaźdo spotkanie sas cikneder ciawe, sas badereder ciawe the fengre raja ći ranija. Amen jako koła so prowadzinas koła spotkania, zauważinas sawe ważna hin kajse spotkania pherdało ciawe. Andro szkołi te ciawen na siklaren o raja pało Roma, i kszuż oda tisz własnje o ciawe na dźianen nić pało Roma i byle so szunen pało Roma ta paćian i częso hin kafka kaj koda so fengie o dziene pało Roma wakieren ta sama phuj ława. Nek buter amengie andre koda saworo džiałas kaj o terne dziene te zapindźiaren pes Romania kulturaha. Kamahas kaj andre pszyszłościa jon te szaninen

e Romen the te siklon łenca wpołnie te dźiwoł. Kamahas te sikawoł fengie kaj kaźdo zaslužinow po szcunkos the na dźiał pał oda khatar oda dzieno hino ći sar wiglundinoł. Koda palis doł oda kaj nane ajci koszibena maszkar dzienende, na ćia maszkar Roma the Gadzie ale nawet pherdał awer dziene dał awer krajji. Baroł andre dzieneste oda poszanowanie kie awer dzieneste, kie dzieneste so beszoł pasz amende, i kafka tisz pomożinas amengie nawzajem. Musinas te kieroł so nek buter własnje kaj kafa te jawoł.

Koda saworo szaj kierdżiam bo o Wojewódtwos Zachodniopomorsko dińias dofinansowanie kołe łowendar sawe szaj dine. Różna ciawe phirnas po spotkania, ale kaźdo rakhlas wareso pherdał peste. Kafka sar koła spotkania sas kierde ta napewno zaperła andre pamięcia pe but zuta ołe ciawengie. Niektóra ciawe jawnas andro związkos i dićiołas kaj na kamnas te jawoł, ale sar widźianas ta widźianas i cieszyne nas pen bo pes fengie dićiołas.

Kaźdo spotkanie kierahas to samo, a zmieninenas pes o ciawe. Pe kaźdo spotkanie kamahas te przekaziñoł kaj te na oceninen dzienies pał oda sar wiglundinoł. I kadaj na dźiał ćia pało Roma, bo przeciez manusz hino w stanie te dikhoł pe awer dzienende inaczej so hine dał awer państwi. Afka ciacies ta kaźdo manusz hin awer, waresar amen sawore różninas, ale andre kaźdo manusz hin wareso cenno, i na zawsze koda od razu zauważinaha. Kszuż oda

kampoł pirszo e dzienes te pindźiaroł i palis dodźianaha amen sawo ciacies koda manusz hin.

Koda cało zadanie pes udinias. But terne dziene pes dodźiante kaj Rom szaj jawoł faćio przyjecielis, kampoł ćia te odćiwoł koła phuj ława the myśli pał fende i kampoł ten te pindźiaroł. Sar zaśinaha te dikhoł pe koda so faćio andre manuszeste ta jawła amengie łatweder. Sar sikawaha szcunkos awronengie a jon tisz amen szaninena. But dziene cierpinen kszuż oda kaj na dźianas ten i ten phujes oceninas ci phujes pał fende wakieras. Manusz częso pamentiñoł koda so phuj, ale amen kamas kaj własnje o terne dziene te miślinen łacies pało Roma the pał awer manusza i kaj te jacioł fengie andre pamięcia koda so ten siklardżiam i kafa feder pes dźiwoł saworengie.

tłum. Sebastian Donga

Pe koda cało zadanie dothodźias łowe o Wojewódtwos Zachodniopomorsko andro 2017 bersz the Zwiększona Subwencja Oświatowa

Wakacyjnych przygód i atrakcji ciąg dalszy

Wakacje to najwspanialszy czas dla dzieci i młodzieży szkolnej. Czas wolny od nauki, czas wypoczynku. Nie był to jednak wolny czas dla opiekunek dzieci ze Świetlicy Integracyjnej *Słoneczko* dla dzieci romskich i polskich funkcjonującej w siedzibie Związku Romów Polskich w Szczecinku. One wakacji nie miały, bo świetlica funkcjonuje również podczas wakacji. Program działań wakacyjnych zaplanowano tak, by było w nim coś pouczającego, a jednocześnie, by dzieci mogły dobrze wypocząć. Jednym z punktów wakacyjnych działań były wycieczki poza Szczecinek.

*przyg. i fot. Anna Szymańska,
Magdalena Puszczykowska*

W tym roku, w miesiącach wakacyjnych opiekunki zabrały podopiecznych Świetlicy Integracyjnej *Słoneczko* na wyprawę w nieznaną aż trzykrotnie. Jednak przez tegoroczną aurę, która nie rozpieszczała, należało dość radykalnie zmienić plany. Pierwsza z wycieczek została zorganizowana do Tuchlina. Tuchlin to wieś kaszubska położona w województwie pomorskim, w powiecie kartuskim, w gminie Sierakowice na Pojezierzu Kaszubskim przy drodze wojewódzkiej nr 214 (Łeba-Łębork-Sierakowice-Kościerzyna-Zblewo-Skórcz-Warlubie), w pobliżu jeziora

Tuchlińskiego nad Słupią. Wieś jest siedzibą sołectwa Tuchlino, w którego skład wchodzi również Kujaty. Znajduje się tu także placówka ochotniczej straży pożarnej. Miejscowość znajduje się na turystycznym Szlaku Kamiennych Kręgów. Kamienne kręgi na Kaszubach odnaleziono w kilku miejscach. Najbliżej Tuchlina znajdują się w Węsiorach, Leśnie i Odrach. Kamienne kręgi oraz kurhany są pamiątkami po Gotach, którzy mieszkali na tych terenach w I i II w.n.e. Kurhany to prawdziwe miejsca pochówku, a w kręgach kamiennych – jak się dziś przypuszcza – odbywały się wiece starszyzny plemiennej, w czasie których rozstrzyga-

no o najważniejszych sprawach. Mogły to być także miejsca święte. W latach 1975-1998 Tuchlino administracyjnie należało do województwa gdańskiego. W 1795 roku urodził się tu biskup chełmiński Jan Nepomucen Marwicz, ale to nie historia miejscowości leżała w centrum naszego zainteresowania, ale inne atrakcje. Nas interesował Park Edukacyjny Zoo – Egzotyczne Kaszuby. Jest to miejsce pełne zaskakujących atrakcji. Obecność kilkudziesięciu egzotycznych gatunków zwierząt, nowoczesne kino 3D oraz wiele innych atrakcji sprawiają, że przygody w tym Parku są niezapomniane.

Podczas wizyty w Parku dzieci ze Świetlicy Integracyjnej *Słoneczko* skorzystały z pomocy przewodnika, dzięki czemu mogły nie tylko oglądać zwierzęta, ale również poznać wiele ciekawostek na ich temat, a nawet mogły dotknąć i zrobić sobie zdjęcie z wybranymi okazami.

Główne atrakcje Parku to egzotyczne papugi – rozgadana Ara Ararauna, czy roztańczona Kakadu – Didżej, a także niesamowite gady, a wśród nich jedne z największych węży świata – Pytony Siatkowe. Grozę wzbudzały

liczne gatunki skorpionów oraz pajaków. Dużą atrakcją dla maluchów była również zagroda z królikami i świnkami morskimi. Te zwierzęta zachęcały do pogłaskania, dzieci mogły je też nakarmić. Dużą atrakcją była również papugarnia, gdzie dzieci mogły nakarmić nektarem papużki – Lorysy Górskie. Wielką atrakcją w Parku jest wystawa akwarystyczna prezentująca bogactwo fauny i flory jezior Szwajcarii Kaszubskiej. Akwarium liczy sobie aż 20 tys. litrów pojemności.

Oprócz samych zwierząt warto wspomnieć również o nowoczesnym kinie 3D, restauracji, „małpim gaju” dla większych dzieci i specjalnej strefie malucha. Wszystkie atrakcje Parku znajdują się w nowoczesnym, zadaszonym i klimatyzowanym obiekcie dlatego, pomimo deszczowej pogody, wszystkie atrakcje były w zasięgu ręki i można było korzystać z nich bez przeszkód.

Kolejnym punktem na mapie wakacyjnych wypraw miał być Dziwnów. Jest to miejscowość, która leży w środkowej części wybrzeża woj. zachodniopomorskiego, w północnej części powiatu kamieńskiego. Miasto położone

jest nad Morzem Bałtyckim, przy ujściu cieśniny Dziwny do Zatoki Pomorskiej. Od południa miasto leży nad Zalewem Kamieńskim i Zatoką Wrzosowską, które są częścią Dziwny. Miejscowość znajduje się na Pobrzeżu Szczecińskim. Południowo-zachodnia część miasta leży na wyspie Wolin, natomiast północno-wschodnia na części Mierzei Dziwny, należącej do mezoregionu Wybrzeże Trzebiatowskie. Według danych z 1 stycznia 2014 roku powierzchnia miasta wynosi 4,97 km². W latach 1946-1998 Dziwnów administracyjnie należał do województwa szczecińskiego.

W Dziwnowie zaplanowano wiele atrakcji dla podopiecznych, ale prawie wszystkie na świeżym powietrzu. Pogoda splotała figła i w ostatniej chwili trzeba było zmienić plan wycieczki, gdyż przez parę dni z rzędu padał deszcz, akurat w tym czasie temperatura była wyjątkowo niska, a pogoda raczej przypominała późną jesień. Z dnia na dzień uzgodniono wyjazd dzieci do Fun Parku Pomerania w Kołobrzegu. Pomerania Fun Park to największy park rozrywki na Pomorzu Zachodnim. Na terenie Parku znajdują się atrakcje zewnętrzne

dostępne sezonowo oraz atrakcje całoroczne działające niezależnie od pogody. Ponadto do dyspozycji gości są dwie restauracje, kawiarnia oraz liczne punkty gastronomiczne. Pomerania Fun Park to również strefa, w której organizowane są imprezy i koncerty. W Parku znajduje się również autentyczna wioska wikingów – Trollborg. Jest to gród składający się z 10 chat, w których żyją i pracują prawdziwi wikingowie. Tam wychowankowie mogli bawić się przez parę godzin, ponieważ wszystkie atrakcje znajdowały na hali zabaw. Fun Park Pomerania to super rozrywka zarówno dla dzieci jak i dla dorosłych. Na tej wyprawie dla chłopaków najlepsza zabawa była w salonie gier. Jak w każdej nadmorskiej miejscowości nie mogło zabraknąć sklepiku z przeróżnymi pamiątkami, stamtąd było ciężko wyciągnąć dzieci, ale do Szczecinka przywieźli dużo wspaniałych pamiątek. Mimo nieciekawej pogody zabraliśmy dzieci na gofry, niestety musieliśmy szybko uciekać, gdyż zrobiło się jeszcze zimniej.

Trzecią wyprawą w nieznaną był wyjazd do Świata Labiryntów Blizinach, Bliziny są przysiółkiem wsi Kierzkowo.

Położone są w województwie pomorskim, w powiecie gdańskim, w gminie Przywidz, przy drodze wojewódzkiej nr 233. W Blizinach, na szczęście, pogoda dopisała, było słonecznie i ciepło jak przystało na prawdziwe polskie lato. To bardzo ważne, bo największe atrakcje znajdują się na świeżym powietrzu. Świat Labiryntów Bliziny należy do nietypowych parków rozrywki. Na miejscu dostępne są nie tylko labirynty, które wymagają ruchu, ale również puzzle i łamigłówki wymagające logicznego myślenia. Zabawy w Świecie Labiryntów Bliziny służą rozwijaniu świadomości ekologicznej, propagowaniu zdrowego stylu życia i przede wszystkim rozrywce dla dzieci i dorosłych. Warto wiedzieć, że każdego roku zmienia się temat przewodni parku, więc każda wizyta pozwoli odkrywać to miejsce na nowo!

Zabawa w labiryntach to super przygoda, uczestnicy mogli wcielić się w różne postacie i ruszać w poszukiwaniu przygód. Do wyboru mieli 4 trasy w labiryncie drewnianym i 4 trasy w labiryncie kukurydzianym. Trasy były zróżnicowane ze względu na długość i trudność ich pokonania. Podopieczni Świetlicy Integracyjnej *Stoneczko* chcieli oczywiście skorzystać z obydwóch labiryntów. Najpierw zostali podzieleni na grupy, każdej grupie przydzielono opiekuna. Pierwszym labiryntem, który został przez dzieci pokonany, był to labirynt drewniany. Dzieci zostały poinstruowane jak odszukać ukryte w labiryncie karty z punktami. Nie było łatwo, ale dały radę. Po żmud-

nym dążeniu do wyjścia z labiryntu, trzeba było trochę odpocząć, gdyż labirynt kukurydziany jest znacznie trudniejszy. Kukurydza jest wysoka i łatwo się w niej zgubić. Na wszelki wypadek dzieci zostały wyposażone w długi kij, który miał być sygnalizatorem kłopotów, jeżeli takie miałyby miejsce podczas pokonywania labiryntu. Ten, na szczęście, nie był potrzebny. Dzieciaki znakomicie poradziły sobie z wszystkimi przeszkodami i z labiryntu wyszły zmęczone, ale szczęśliwe, bo nigdy wcześniej podobnej przygody nie przeżyły. Tu już czekała na nie pizza, były też oczywiście napoje i słodycze. Świat Labiryntów w Blizinach był ostatnim punktem na mapie wakacyjnych wędrówek w 2017 roku dzieci ze Świetlicy Integracyjnej *Stoneczko* w Szczecinku.

Mimo pewnych zawirowań wszystkie plany wakacyjne zostały zrealizowane. Takie wycieczki to dla dzieci sama radość, zwiedzanie różnych – wcześniej nieznanych – miejsc, uczestnictwo w zawodach, zabawa i integracja oraz edukacja w jednym. Dla dzieci uczestniczących w zajęciach w Świetlicy Integracyjnej *Stoneczko*, które rzadko mają okazję uczestniczyć w takich wyprawach, była to szczególna możliwość służąca rozwojowi spostrzeżeń, wyobraźni i myślenia, mająca wpływ na kształtowanie się takich cech charakteru, jak np. koleżeństwo, wytrwałość czy zaradność. Wycieczki ukazują działalność człowieka i zmiany, jakie człowiek dokonuje w otaczającym go świecie. Nic tak nie pomaga dzieciom

zrozumieć trudnych zjawisk i procesów przyrodniczych i społecznych jak doświadczenie i praktyka zdobyta na łonie natury. Dokonanej obserwacji, doświadczenia i praktyki podczas wycieczki czy imprezy krajoznawczo-turystycznej nie zdoła zastąpić nawet najdoskonalsza metoda dydaktyczna stosowana podczas zajęć w klasach. Przed opiekunkami Świetlicy Integracyjnej *Stoneczko* jeszcze wiele działań i możliwości. Od chwili rozpoczęcia realizacji projektu, tj. od 2009 roku odwiedziły z dziećmi już wiele ciekawych miejsc, ale w bliższej i dalszej okolicy Szczecinka jest ich jeszcze wiele, a warto je odwiedzić i przeżyć tam kolejne przygody. Do tej pory było to możliwe i – mamy nadzieję, że nadal będzie – dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Ministerstwo dostrzega konieczność równania szans dzieci z mniejszości etnicznych z dziećmi ze społeczności większościowej i często wspiera podobne działania, które umożliwiają dzieciom integrację, wzajemne poznanie swoich zwyczajów i kultur, a podczas takich wycieczek, podczas przebywania razem, szanse integracji i wzajemnego poznania zdecydowanie rosną.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt realizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Wakacyjna atrakcji čhavorengge

Wakacji isy najfededyr ciro čhavorengge i terne manusiengge kaj phiren ke szkoła. Dava isy ciro kaj na musinen te sykłoł, a moginen te odkhinioł. Ale dre dava ciro našty odkhinionys čhaja kaj isy opiekunki čhavorengre pe romani Świetlica Integracyjno *Khamoro*, savi isy pasie Romano Związeko dre Szczecinko. Łen wakacji na sys, bo świetlica phirady isy pełde ceło berś i dre ciro wakacji javen adoj pherdo čhavore. Programo pe wakacji savo uthode opiekunki, kerde adzia kaj čhavore soś te sykłon i te odkhinion pasie dava miśto. Ważno punkto dre da plano pe wakacji isys wycieczki čhavorengge.

Dre da berś, dre wakacji asyentki zaline čhavoren pe tryn wycieczki edukacyjna. Nastety dabersitko nijał na sys adzia tato i khamytko syr normalnie isy nijałe, pełde dova zaplanowana śtety pe wycieczki trzeba isys te sparuveł. Jekhto wycieczki isys kerdy ke Tuchlin. Tuchlin isy gav kaszubsko dre województwo pomorsko. Gav dava isy dre powiatu kartusko, dre gmina Sierakowice pe Pojezierzo Kaszubsko pasie drom wojewódzko 214, nadur paś jezioro Tuchlińsko paś Stupia. Dre gav dava isy siedziba sołectwo Tuchlino, ke savo należynen też Kujaty. Isy adaj ochotniczo straż pożarna. Ale soske ado tradyjam? Gav dava isy pe turystyczno Szlako Barytka Kręgi. Barytka kręgi pe Kaszuby odrakte dre varykicy śtety. Pasie Tuchlin isy jeszcze dre Węsiory, Le-

śno i Odry. Kręgi barendyr i kurhany isy pamiątki pošli Gotendyr, save isys dzide pe do phuvia dre I i II centuro. Kurhany to phurane śtety kaj garuvenys manusien, a dre kręgi barendyr – syr naktóra syklakirde phenen – skendenys pes phure manusia plemienna kaj te obrakireł vavir čhane sprawy. Mogindte te javeł dava też śtety święta. Dre bersia 1975-1998 Tuchlino administracyjnie należynety ke województwo gdańsko. Dre 1795 berś łocija adoj biskupo chełmińsko Jan Nepomucen Marwicz, ale dava jeszcze na ni dova pełde so zalijam adoj čhavoren pe wycieczka... Jamen interynety Parko Edukacyjno Zoo – Egzotyczna Kaszuby. Dre dava śteto isy pherdo vavir čhane atrakcji čhavorengge. Isy adoj varykicydesia zgzytaczna gatunki janvara, nevo kino 3D i but vavir atrakcji, pełde save przygody dre da Parko čhavore na zabiškirena hara.

Dre zwiedzanie parko pomogindzia jamenge przewodniko, pełde dova čhavore na tylko obdykhenys janvara, ale też dodzindte pes vavir čhane ciekawostki łendyr, moginenys nawet te dotknińeł i te keret peske bily naktóre janvarena.

Najbarendyr atrakcji dre do Parko isy egzotyczna papugi – rakirdy Ara Ara-rauna i khelibnytko Kakadu – Didżej, ale też i vavir čhane gady, a maśkre łendyr jekh najbarendyrendyr sapendyr pe sveto – Pytony Siatkowa. Dariasa sare dykhenys pe vavir čhane skorpiony i bare pająki. A tykne čhavore siarenys pes syr obdykhenys królki i blicki morska dre zagroda. Dafe janvaren można isys te pogłaskińeł, a čhavore mogindte też te deł łenge te hał. Bary atrakcja isys też papugarnia, kaj čhavore mogindte te deł te hał nektaro papugenge kaj kharen pes Lorysy Bergitka. Vavir bary

atrakcja dre Parko isy wystawa akwarystyczno, dre savi sykady isy bary i siukar flora i fauna jezioroendyr dre Szwajcarii Kaszubsko. Akwarium isy baro pe 20 bara litry.

Na tylko janvara isy dre do Parko bary atrakcja – isy też adoj nevo kino 3D, kircima i specjalno šteto tykne čhavoreng. Sare atrakcji dre Parko isy dre nowoczesno, zadaszono i klimatyzowano baro obiekto, peđe dova mimo dova kaj defys brysind, čhavore korzystynenys sare atrakcjendyr by problemostyr.

Dujto wakacyjno wycieczka isys te javeł ke Dziwnów. Dava isy foryco, savo isy dre maškratuno kotyr wybrzežo dre województwo zachodniopomorsko, dre północno kotyr powiatio kamieńsko. Foro dava isy paś Morzo Bałtycko, paś udziapen cieśnina Dziwna ke Zatoka Pomorsko. Południostyr foro isy paś Zalewo Kamieńsko i Zatoka Wrzosowsko, save isy kotyr Dziwnakry. Dziwnów isy terdo pe phuvia kaj kharen pes Pobrzeże Szczecińsko. Południowo-zachodnio kotyr foroskry isy pe wyspa Wolin, a północno-wschodnio isy pe kotyr Mierzeja Dziwny, savi należneł ke Wybrzežo Trzebiatowsko. Oficjalna dany 1 styczniostyr 2014 bersiestyr poden kaj foro dava isy 4,97 km² baro. Dre bersia 1946-1998 Dziwnów administracyjnie należnełys ke województwo szczecińsko. Dre Dziwnów zaplanindziam čhavoreng pherdo atrakcji, ale prawie sare avry pe świežo powietrze. Nastety dre dyves kaj isys wycieczka isys hyria pogoda – peđe varykicy dyves defys brysind i sił isys syr pe jesień. Peđe dova musindziam dre ostatnio chwila te sparuveł jamare plany pe wycieczka i zalijam čhavoren ke Kołobrzeg ke Fun Park Pomerania. Parko rozrywki familienge Pomerania isy najbarendyr dasavo parko pe Pomorzo Zachodnio. Dre parko isy vavir čhane rodzaji atrakcji:

isy dasave kaj isy avry, dostępna tylko sezonowo syr isy tato, i isy atrakcji cełabersitka, dostępna zawsze obojętnie savi isy pogoda. Isy adoj też but štety kaj można mištes te pohał: duj kircimy, kawiarnia i varykicy vavir tyknedyr štety kucie habnenca. Dre do parko organizowana isy też vavir čhane imprezy i koncerty. Bary atrakcja isy adoj ciaciuni wioska vikingengry – Trollborg. Dre gav isy 10 khera, dre save bešte isy i keren bucia manusia adzia syr vagestyr ciaciune vikingi. Saro isy adoj dasavo ciekawo kaj można te dykhełpe dova štundenca. Pomerania isy bary rozrywka tykne čhavoreng i terne manusienge, ale też i dadenge i opiekunenge. Mursioreng najbarendyr frejdy isys dre salono pał kheliben pe vavir čhane automaty. Syr dre sare forycy save isy paś morzo, adzia i adaj isys sklepiko vavir čhane pamiątkenca. Pharo isys adoryk te odtradeł čhavoren, ale ke Szczecinko jandte pherdi siukar pamiątki. Syr już čhinasys pogoda na sys siukar, ale zalijam čhavoren pe gofry, nastety musindziam syges te hylcioł ke autobuso, bo syges kerdzia pes jeszcze siłedyr.

Pe tryto wycieczka tradyjam ke Świat Labiryntów Bliziny. Bliziny isy kolonia gaveskry Kierzkowo dre województwo pomorsko, dre powiatio gdańsko, gmina Przywidz, paś drom wojewódzko nr 233. Dre Bliziny isys jamen siukar pogoda – isys tatypen i khamoro syr powinno te javeł dre ciaciuno polsko nijał. Dava isys but wažno, peđe dova kaj najbarendyr adoj atrakcji isy pe świežo powietrze. Labiryntengro Sveto isy natypowo parko pał rozrywka. Isy adoj na tylko labirynty, save wymaginen manusiendyr rucho, ale też i puzzle i vavir łamigłóvkki kaj trzeba logicznie te dumińeł. Zabawa dre do šteto propagineł kaj dre čhavorendyr te barioł świadomość ekologiczno, sasto stylo pe dzipen – isy adoj rozrywka čhavoreng i bare ma-

nusienge. Trzeba adaj te dodeł kaj so berś sparuveł pes temato przewodnio dre parko, peđe dova so berś možna te frejdzioł adoj adzia syr pał jekhto moto!

Bawipen dre labirynty isys but frejdytko, čhavore mogindte te udeł vavir čhane postaci i te rodeł przygody. Ke vykendypen isys ten 4 droma dre labirynto kaštytko i 4 droma dre labirynto dre kukurydza. Droma isys but vavir každo, różninenys pes dofesa kaj jekh isys barendyr, jekh tyknedyr, jekh pharendyr, jekh tokhedyr... Čhavore świetlicatyr kamdłe oczywiście te spróbinet te przedział so duj labirynty – kaštytko i dre kukurydza. Podzielindziam łen pe duj grupy, po jekh dzieni opiekunki dre grupa. Jekhto labirynto savo przegene čhavore isys dova kaštetyr. Pharo isys, ale varesyr dyne rada. Čhavore vysundte informacjy dofestyr syr te rakheł dre labirynto fody punktenca i sare vgene maškirał. Pošli phary, ale udyni próba, trzeba isys kuty te odkhinoł, peđe dova kaj labirynto dre kukurydza isys jeszcze pharendyr. Kukurydza isy huci i lokhes te nasiadzioł drom maškre łatyr. Pe wszelko wypadko čhavoren isys baro

kaść, savesa mogindte te deł znako kaj isy savoś kłopoty syr rodenys drom kaj te vydział labiryntostyr. Ale bachtales na sys potrzebno, bo saro geja mišto. Čhavore dyne peske rada mištes sare przeskodenca i vygene labiryntostyr zmęczona, ale frejdionys, peđe dova kaj nigdy gił dova na przegene dasavi przygoda. Pošli saro ziakirełys pe łendyr pizza, gudłe pania i gudlipena. Labiryntengro Sveto dre Bliziny isys ostatnio wakacyjno wycieczka dre 2017 berś čhavorengre Świetlicatyr Integracyjno *Khamoro* dre Szczecinko.

Pomimo dova kaj isys jamen tykne trudności, i adzia udyja pes jamenge te kerel dova so zaplanindziam čhavorengre dre tryn wycieczki. Dasave wycieczki isy čhavorengre sama frejdy. Dykhen vavir čhane štety save nadzinenys, bawinen pes, isy łen integracja i edukacja pe jevkar, dre jekh ciro. Čhavoren kaj javen pe sodyves pe romani świetlica, rzadko isy okazja pe dasave wycieczki. Adzia ciaciunes to isy łen dasave wycieczki tylko so traden jamenca so nijał, so berś. Dabersitka wycieczki pałe pomogindte dre rozwoju čhavorengre. Peđe dasave vytradypena ke adzia ciekawa

štety, čhavore syklon but neve rzeczy, dykhen syr vydyčoł sveto i dzipen. Vybarioł dre łendyr wyobraźnia i dumanio, a dava vykerel łengro charaktero – barioł koleżeńskość, zor i zaradność. Wycieczki sykaven syr sparuveł pe sveto, so manusia sparoven dre sveto. Čhi adzia na sykaveła i na pomogineła te shaloł čhavorengre pał zjaviski i procesy przyrodnicza i spoleczna, adzia syr korkore dykhena dava pe peskre jakha – doświadczenie i praktyka isy bezceno. Dova so dykhena i syklona pe dasave wycieczki čheła dre łendyr ke końco dzipen. Dava na deła łenge ani najgodedyr programy dre telewizija, ani nawet neve motody syklakirybnytko dre szkoły. Asystentken pe Świetlica Integracyjno *Khamoro* isy jeszcze but możliwości. Gił łendyr jeszcze but projekty i zadani čhavorengre. Peđe bersia syr realizynen da projekty wycieczkenca – jekhta wycieczki isys kerde dre 2009 berś – odwiedzindte čhavorencu pherdo ciekawa štety, save dyne čhavorengre bare frejdy. Ale nadur Szczecinkostyr, i kuty duredyr, isy jeszcze but štety ke obdykhiben – warto adoj te ligireł čhavoren, kaj te przedzidzion neve przygody. Ke

da ciro isys dava saro možliivo – i isy jamen nadzieja kaj duredyr adzia javela – peđe dotacji save przydzinełys pe da projekty Ministro pał Sprawy Maškrate i Administracja. Ministerstvo dykheł kaj isy potrzeba, kaj te wyrównineł szansy čhavorengre romane tyknedyr nacjatyr, adzia syr isy vavire čhavoren, i wspieryneł dasave działani, peđe save isy integracja, wzajemno pryńckiryben maškre kultury, sykaiben zwyczaji... A pe dasave wycieczki, syr čhavore romane i polska isy khetanes kerel pe dava saro łokhes i zoratės.

łum. Ania Peretka

Fot. Anna Szymańska

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekto
isys finansowano peđe
Ministro Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Pracowity rok 2017 w Związku Romów Polskich

Magdalena Donga

W 2017 roku mieliśmy wiele zadań do wykonania. Wszyscy pracownicy byli mocno obciążeni pracą. Każde zadanie było realizowane by wspomóc tę mniejszość narodową, która na co dzień doświadcza różnych form dyskryminacji. Realizacja projektów wymaga dużego wkładu pracy, czasu oraz zaangażowania. Zadania są bardzo zróżnicowane, ze względu na wiek beneficjentów. W swojej pracy staramy się nikogo nie pomijać biorąc pod uwagę dzieci, młodzież oraz osoby starsze.

Jeśli chodzi o dzieci, wiele mogliśmy i zrobiliśmy dla nich w tym roku. Dzieci są przyszłością każdego narodu, więc powinny być objęte szczególną troską. Dotacje przyznane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w ramach Programu integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020, pozwoliły utrzymać romsko-polską Świetlicę Integracyjną *Słoneczko* działającą przy Związku Romów Polskich. Oprócz tego została sfinansowana edukacja przedszkolna, którą objęte są dzieci romskiego pochodzenia. Koszty pobytu romskich dzieci w przedszkolach pokrywał z dotacji programowych Związek Romów Polskich. Dla dzieci polskich i romskich uczęszczających do świetlicy *Słoneczko* zorganizowane zostały trzy wycieczki w czasie wakacyjnym, także zakupiono wyprawki oraz podręczniki dla dzieci romskich na rok szkolny 2017/2018, również zrealizowany został projekt „Jestem zdrowy, jestem Eko”, propagujący postawy prozdrowotne i proekologiczne oraz umiejętności dbania o własne zdrowie i środowisko. Celem tego przedsięwzięcia było również podjęcie przez uczestników projektu inicjatyw dotyczących działań na rzecz poprawy stanu środowiska, poprzez zrozumienie zależności między człowiekiem, jego wytworami a przyrodą oraz uwrażliwienie na degradację środowiska.

Kolejnym edukacyjnym projektem przeprowadzonym podczas ostatnich wakacji było zadanie „Żyj bez uzależnień”. Zadanie zostało współfinansowane ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2017. Organizatorki i prowadzące przekazały informacje o uzależnieniach, uczestnicy spotkań poznali ich rodzaje, oraz zagrożenia płynące z uzależnień od wszelkiego rodzaju używek, narkotyków i leków. Uczestnicy również zdobyli informację jak można spędzać mile czas bez komputera, Internetu czy telefonu.

Kolejnym zadaniem współfinansowanym ze środków otrzymanych z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego w 2017 roku oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej był projekt „Integracyjne spotkania z kulturą romską”. Były to spotkania mające na celu zaznajomienie uczniów ze szkół podstawowych, gimnazjów oraz świetlic, z kulturą romską w celu zwalczania dyskryminacji. Wprowadzając uczestników w świat kultury i tradycji romskiej mieliśmy możliwość zmiany negatywnego postrzegania osób romskiego pochodzenia, żyjących w naszym otoczeniu.

Młodzież ponadgimnazjalną obejmował projekt „Stypendia dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych pochodzenia romskiego w roku 2017”. Jest to stypendium motywacyjne, jednorazowe, ufundowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Kwota stypendium uzależniona jest od

frekwencji, średniej ocen, znajomości języka romskiego oraz działalności na rzecz tej mniejszości etnicznej. Jest to wielką zachętą dla uczniów pochodzenia romskiego, a w efekcie coraz więcej młodzieży chce kontynuować naukę. Dokumenty należało składać zgodnie z regulaminem konkursu stypendialnego zamieszczonego na stronie internetowej www.romowie.com. Ostatecznego wyboru stypendystów dokonuje Komisja Stypendialna.

Dodatkowo o stypendium mogli ubiegać się studenci, w ramach konkursu stypendialnego „Stypendia dla studentów pochodzenia romskiego”. Zadanie to również zostało sfinansowane dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Program stypendialny przeznaczony jest dla osób pochodzenia romskiego, posiadających obywatelstwo polskie, zamieszkałych na terenie Polski, studiujących na uczelniach lub będących słuchaczami kolegów nauczycielskich, nauczycielskich kolegów językowych, kolegów pracowników służb społecznych. Stypendia mają motywować młodych ludzi do podejmowania nauki na studiach wyższych i osiągnięcia jak najlepszych wyników w nauce. O stypendia mogli ubiegać się studenci

**ZAGŁADA ROMÓW I SINTI
W BYŁYM PIERWSZYM
NIEMIECKIM NAZISTOWSKIM
OBOZIE ZAGŁADY KULMHOF
W CHEŁMNIE NAD NEREM
W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ
(1941-1945)**

i słuchacze, bez względu na wiek i status materialny. Kryterium dochodowe nie jest brane pod uwagę. Dokumenty należało składać zgodnie z regulaminem konkursu stypendialnego.

Stypendia są organizowane od wielu lat – dla studentów od 2004 roku, ponadgimnazjalne od 2010 roku – i poziom osób ubiegających się o stypendium jest coraz wyższy, jest też coraz więcej chętnych.

Zakończona została praca przy projekcie „Ku zdrowej przyszłości – dla ofiar Holocaustu”. Profitematami zadania „Ku zdrowej przyszłości – dla ofiar Holocaustu” – cz. III były ofiary nazizmu należące do mniejszości romskiej. Jednocześnie są to beneficjenci czteroletniego projektu realizowanego przez ZRP „Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu”, którego fundatorem jest Fundacja „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” (EVZ) w Berlinie. Projektem objęte zostały osoby urodzone

w latach 1939-1945 lub wcześniej, które przeżyły Holocaust. Projekt został zrealizowany w ramach V edycji Konkursu Grantowego RAZEM MOŻEMY WIĘCEJ!, organizowanego przez DOZ Fundację Dbam o zdrowie.

Od kilkunastu lat wydawane jest czasopismo *Romano Atmo (Romska Dusza)*. Dwumiesięcznik, wydawany przez ZRP adresowany do romskich i polskich czytelników. Celem pisma jest kultywowanie tradycji romskiej oraz propagowanie języka, a także integracja romsko-polska oraz walka ze stereotypami i nietolerancją. Zadanie jest współfinansowane dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego, Starostwa Powiatowego w Szczecinku oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej.

Jednym z większych przedsięwzięć w Związku Romów Polskich był projekt edukacyjny „Romowie znani i nieznan. Blask prawdy o Romach w Polsce. Geneza romskiego stereotypu i walka z nim.”, przy współpracy i pomocy finansowej Fundacji im. Róży Luksemburg – Przedstawicielstwo w Polsce. Był to cykl edukacyjnych warsztatów na terenie Polski. Przeprowadzili je członkowie Rady Naukowej Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu: Andrzej Łuczak, Andrzej Sochaj oraz Jerzy Grzegorek.

Przy Związku Romów Polskich od lat działa Instytut Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu. Jest to jednostka zajmująca się gromadzeniem dorobku twórczego narodu romskiego, jak również innych dzieł naukowych, literackich i kinematograficznych odwołujących się do obecnego i dawnego życia Romów w Polsce, jak i na świecie. Zadaniem Instytutu jest pielęgnowanie pamięci o dawnych Romach, a także pokazywanie w korzystnym świetle współcześnie żyjące osoby narodowo-

ści romskiej z ich osiągnięciami i problemami ich trapiącymi, relacjami międzyludzkimi wśród nich panującymi. W roku 2017 na rzecz Instytutu zrealizowano kilka zadań:

– Publikacja i promocja opracowania pt.: „Zagłada Romów i Sinty w byłym pierwszym, niemieckim, nazistowskim obozie Kulmhof w Chełmnie nad Nerem w czasie II wojny światowej (1941-1945)” Andrzeja Sochaja, współfinansowana dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

– Publikacja Andrzeja Sochaja pt.: „Romski modlitewnik i śpiewnik” sfinansowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

– Bieżąca działalność Instytutu Pamięci i Dziedzictwa Romów oraz Ofiar Holocaustu w 2017 roku sfinansowana dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Ponadto również „Utrzymanie biura stowarzyszenia w 2017 roku” sfinansowane zostało dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Związek Romów Polskich współtworzy audycję radiową emitowaną przez Radio Koszalin. Jest to kolejny sposób zwalczania dyskryminacji i poprawy integracji międzykulturowej.

Rok 2017 był wypełniony projektami i zadaniami na rzecz społeczności romskiej. Dziękujemy wszystkim organizacjom i ministerstwom, które współfinansują projekty. Dzięki dotacjom możemy je realizować i efektywnie działać. Każde zadanie, które ma na celu przeciwdziałanie dyskryminacji ma duży wpływ na kształtowanie pokoleń Polaków i Romów. Realizując poszczególne zadania staramy się by nikt nie został pominięty, dlatego też zadania są tak różne i dostosowane do wieku odbiorców.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Pomorze
Zachodnie

Bucitko berś 2017

dre Romano Związko Szczecinkostyr

Dre 2017 berś isy jamen but zadani te keret. Sare manusia save keren buty dre jamaro stowarzyszenio isy zakerde bucienca. Sare projekty kerasys kaj te pomoginef jamare tyknedyr nacjake, savi pe so dyves doświadczynef vavir čhani dyskryminacija. Dakicy projekty to bare bucia, pherdo ciro i zaangażowanie. Zadani isy but vavir čhane, peđe dova kaj jamare beneficjenty isy dre vavir čhane bersia. Starynas pes nikones te na pominiakiref, pomoginas čhavorence, terne manusienge i phure manusienge.

tlum. Ania Peretka

Syr dział pał čhavorendyr but mogindziam i but kerdziam tenge dre dava berś. Čhavore isy przyszłość sare narodengry, peđe dova maś tenge najbutedyr te pomoginef. Peđe dotacja savi dyja jamenge Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja dre Programo pał integracja Romengry pe bersia 2014-2020, urykirdziam romani Świetlica Integracyjno *Khamoro*, savi isy pasie Romano Związko Szczecinkostyr. Pał dotacja Ministroskry sfinansyndziam też edukacja čhavorengry dre przedszkoli. Jamary organizacja preskiretys pał przedszkoli čhavorence już varykicy berś pod rząd. Jeszcze vavir projekto čhavorence savo kerdziam pał dotacja Ministroskry pał Sprawy Maśkratune i Administracja isy wycieczki čhavorence save javen pe romani świetlica. Tryn wycieczki save kerdziam dre wakacji jandte bare frejdy čhavorence, a tenger da siarenys kaj isy ten dasave atrakcji dre ciro nijalytko. Programostyr pał integracja Romengry kerdo isy jeszcze projekto pał wyprawki szkolna i pustika čhavorence pe berś szkolno 2017/2018. Ostatnio projekto pał dotacja Ministroskry skierowano ke čhavore isy „Som sasto, som eko”, savo propaginetys poddziapen sastypnytko i proekologiczno – syklakiretys syr miśto te deł but pał peskro sastypen i pał środowisko. Peđe dava projekto čhavore

syklonys też savi isy zależność maśkre i przyroda, i save szkody isy syr na deł pes but pał środowisko.

Vavir edukacyjno projekto savo kerasys dre wakacji kharefys pes „Dźidziów by nałogengro”, kerdo pał dotacja savi doreściam budżetostyr Województwa Zachodniopomorskiego dre 2017. Organizatorki – čhaja kaj ligirenys da rakhibena, rakirenys pał uzależnieni: save isy vavir čhane rodzaji uzależnieni, save isy zagrożeni pał uzależnienie używkenca, narkotykenca i drabenca. Čhavore, terne manusia i tenger opiekuny dodzindte pes syr można te spędzinef ciro by komputeru, internetu czy telefonu.

Dujto projekto savo kerdziam pał dotacja budżetostyr Województwa Zachodniopomorskiego dre 2017 isy „Integracyjna rakhibena romane kulturasa”, pe savo dotacja dodyja jeszcze jamenge Subwencja Oświatowo. Dre zadanie dava isy kerde rakhibena pe save javenys suklakirde cełe klasenca vavir čhane szkołendyr dre Szczecinko, kaj zapryńkiren pes romane kulturasa, kaj te zwalczynef dyskryminacija. Čhavore i terne manusia, ale i syklakirde save javenys fenca, dodzindte pes pał romani historia i obyczaji, a dava pomoginefa te stykniakiref hyria dykhiben pe romani tyknedyr nacja.

Terne manusia doreste też pomoc peđe stypendia dre projekto „Stypen-

dia terne romane manusienge kaj syklon dre szkoły ponadgimnazjalna dre 2017 berś”. Dava isy stypendium motywacyjno, savo doresef pes jekvkar dre berś, ufundowano peđe Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja. Dova kicy dano terno manus doresef łove zalezynef dolestyr savi isy ten frekwencja dre szkoła, savi isy średnio pał oceny, czy rakiren romanes, czy angażyren pes dre działalność pał romani tyknedyr nacja. Stypendium dava isy bary zachęta terne čhavence i čhajenge, kaj te na čhurden szkoły. Peđe dava stypendium, savo ligiras już varykicy berś, isy syrjekh butedyr terne manusia maśkre jamary nacja save den but pał peksry edukacja. Sare liła pał stypendium trzeba isy te sthovef zgodnie regulaminosa pał da konkurso stypendialno savo isy pe jamary ryg internetowo www.romowie.com. Ostateczno vykendypen kon doresef stypendi vykendef Komisja Stypendialno.

Pał vavir stypendi moginenys te sthovef liła romane studenty. Projekto „Stypendia romane studentenge” keras już butedyr syr 10 berś. Dała stypendi też ufundyndzia Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja. Programo stypendialno studentenge isy kerdo manusienge romane nacjatydr kaj syklon pe studia, saven isy polsko obywatelstwo i save bešte isy dre Polska. Dava

ROMSKI MODLITEWNIK I ŚPIEWNIK

programo isy te keref motywacja terne manusienge kaj te syklon pe studia i kaj te osiągnien syr najfededyr wyniki dre syklakiryben. Pał stypendi moginenenys te sthovef liła čhave i čhaja obojętnie kicy isy tenge bersia i savi isy ten statuso materialno. Dre dava konkurso na łeł pes teł uwaga kryterium dochodowo. Liła trzeba isys te sthovef zgodnie regulaminosa pał da konkurso stypendialno savi isy pe jamary ryg internetowo www.romowie.com.

Syr już čhindziam, soduj programy stypendialna ligiras już bersiendyr: romane studentenge – 2004 bersiestyr, a terne manusienge kaj syklon dre szkoły ponadgimnazjalna – 2010 bersiestyr. Pełde bersia dykhas kaj isy syrjekk terne manusia save kamen te sykłoł.

Dre dava berś zakończona isys projekto „Pe sastybnitko przyszłość – dołenge kaj przegene Holocausto” („*Ku zdrowej przyszłości – dla ofiar Holocaustu*”). Tryto kotyr da projektoskry, podypen syr duj jekhta, dełys pomoc phure manusienge romane nacjaty, save łoci ne dre bersia 1939-1945 (albo sygedyr)

i przedzidine Holocausto. Projekto dava isys kerdo dre V edycja Konkurso Grantowo KHETANES MOGINAS BUTEDYR!, savo organizynetyś DOZ Fundacja dav but sastybnaty. Trzeba adaj te dodeł paś dava, kaj dre do samo ciro da phure manusia isys teź beneficjenty dre projekto savo ligiras już 4 berś „Wsparcio Romenge kaj przegene nazizmu” („Wsparcie dla romskich ofiar nazizmu”), savo finansyneł sasytko Fundacja EVZ – Rypiryben, Odpheniben i Przyszłość.

Syr phenas projektendyr save kera-sys dre dava berś, to na sposób te pominiakiref gazetaty savi isy kana gił tumendyr i den ła apre – *Romano Atmo*. Soduječhonytko gazeta Romano Związko vydeł już 2006 bersiestyr. Isy adoj artykuły po polsku, romanes i pe angielsko čhib. Den apre ła Roma i Polaki, ale teź i manusia dre vavir thema. Pełde *Romano Atmo* kultywinas romani tradycja, propaginas romani čhib, integracja maśkre romani i polsko nacji, ale teź zwalczynas dyskryminacja pe jamary nacja, hyria stereotypy pe Romendyr i natolerancja społeczno. Gazeta isy kerdy pał dotacja savi deł Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja, ale środki pe gazeta doden jeszcze Starostwo Powiatowe dre Szczecinko, Województwo Zachodniopomorsko i Subwencja Oświatowo.

Realizynasys dre da berś teź całkiem nevo projekto edukacyjno kaj kharef pes „Roma pryńćkirde i napryńćkirde. Ciacipen Romendyr dre Polska. Geneza pał romano stereotypo i maryben teśa”. Projekto dava savo finansynetyś Fundacja pał łav Róża Luksemburg – Przedstawicielstwo dre Polska, isys cyklo 5 warsztaty edukacyjna dre vavir čhane foria dre ceło Polska. Warsztaty ligirenys manusia kaj isy dre Rada Syklakirybnitko dre Romano Instytuto pasie Romano Związko dre Szczecinko: mgr Andrzej Łuczak, mgr Andrzej Sochaj i mgr Jerzy Norbert Grzegorek.

Pasie Romano Związko bare bersiendyr działyneł teź Romano Instytuto pał

Rypiryben, Dziedzictwo i Holocausto Romengro. Instytuto skendeł saro so isy związano romane historia i kulturasa: pustika, filmy, liła, syklakirde čhinibena. Instytuto keref działalność rypirybnitko

pał romano dzipen vagestyr syr Roma dzide isys dre tabory pe vesia, ale teź sykavef dadyvesune Romen łące rygaty, maref pes hyria stereotypenca i dyskryminacjasa. Dre 2017 berś Romano Związko pełde Instytuto realizynetyś tryn projekty. Jekhto i głównie projekto isys pał działalność bieżaco dre Instytuto dre 2017 berś, isys kerdo pał dotacja savi przydzindzia Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja. Oprócz dava Romano Związko vydyja pełde Instytuto duj pustika. Jekhto pustik „Zagłada Romengry i Sinti dre jekhto sasystko nazistowsko lagro Kulmhof dre Chełmno paś Ner dre II svetytko maryben (1941-1945)” savi čhindzia Andrzej Sochaj, isys kerdy pał dotacja savi dyja Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja i Urzędo pał Sprawy Kombatanty i Manusia Represjonowana. Dujto pustik „Romano modlitewniko i śpiewniko” pałe kerdzia Andrzej Sochaj pał dotacja savi przydzindzia Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja.

Biuro jamare stowarzyszenioskro urykirdziam dre 2017 berś pał dotacja savi dyja Ministro pał Sprawy Maśkratune i Administracja. Jamary organizacja keref teź romani audycja radiowo dre Radio Koszalin, dre savi phenas vavir čhane wiadomości save dotyczynen romani nacja, rakiras pał zwalczanio dyskryminacja i integracja maśkrekulturowo.

Syr sykadziam, dre 2017 berś kerdziam but projekty pał pomoc Romenge. Parykiras sare organizacjenge, instytucjenge i ministerstwenge, save finansynenys da pomoc. Pełde dotacji moginasys efektywnie te działyneł kaj te pomogineł jamare nacjake. Starynasys pes kaj nikon te na javef pominiakirdo, pełde dova da sare projekty isys dasave vavir čhane, čhavoreng, terne i phure manusienge.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Pomorze
Zachodnie

